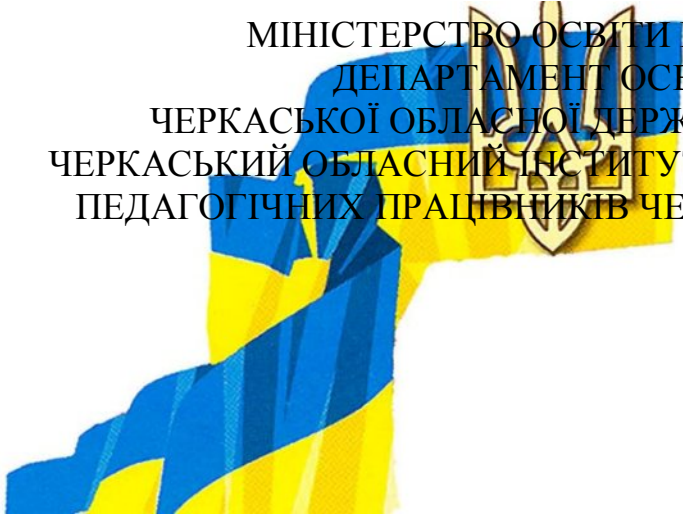


МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ  
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ  
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ  
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ



## *Гуманістичні ідеї у науковій спадщині М.О.Мақсимовича*

**Методичні матеріали за результатами Інтернет-семінару**



**ЧЕРКАСИ  
2015**

ББК 74.58

Рекомендовано до друку Вченою радою ЧОІПОПП.

Протокол № 2 від 28 травня 2015 року

**Автор-укладач:**

**Степанова Н.М.**, методист лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, кандидат філософських наук.

**Рецензенти:**

**Крутенко О.В.**, доцент кафедри педагогіки Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, кандидат педагогічних наук;

**Силенко В.А.**, учитель Першої міської гімназії Черкаської міської ради, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, Заслужений учитель України.

«Гуманістичні ідеї у науковій спадщині М.О.Максимовича»: Методичні матеріали за результатами Інтернет-семінару / Наталія Степанова. – Черкаси: Видавництво Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 2015. – 60 с.

*У збірнику вміщено методичні матеріали за результатами проведення Інтернет-семінару для педагогічних працівників, приуроченого 210-й річниці від дня народження Михайла Олександровича Максимовича.*

*Методичні нароби стануть корисними керівникам навчальних закладів, заступникам із навчально-виховної та методичної роботи, класним керівникам, учителям-предметникам, усім, хто зацікавлений у вивченні творчої спадщини великого вченого, громадського діяча, гуманіста М.О. Максимовича.*

## ЗМІСТ

<b>Вступне слово</b>	4
<b>Бурлака О.В.</b> Концепція української історії у «філологічних листах до М.П. Погодіна» Михайла Максимовича	7
<b>Десятніков А. В.</b> Історико-філософські погляди Михайла Олександровича Максимовича	15
<b>Кононенко І.О.</b> Михайло Максимович та його внесок у розвиток української історії	19
<b>Майоренко І.О.</b> Візія національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття у науковій спадщині М. Максимовича	23
<b>Москаленко Т. М.</b> Наш перший краєзнавець	26
<b>Передерій О. В.</b> «Універсальність» творчої спадщини М.О. Максимовича	31
<b>Шевченко М.Г.</b> У кожного власна доля...	34
<b>Шпильва С.П.</b> Максимовичева україніка	39

## ВСТУПНЕ СЛОВО

«Невтомний трудівник... М.О. Максимович був для Київської Русі цілою ученою історико-філологічною установою і разом з тим живою народною людиною», – так про великого вченого сказав його тезко Михайло Драгоманов і його слова стали найвлучнішою характеристикою цієї надзвичайно талановитої людини.

Із погляду сучасності ми тільки можемо констатувати факт: Михайло Максимович піднявся у своєму часі, пустивши промінь світла національної самоідентичності у народ для становлення майбутнього покоління. Це людина багатогранних талантів, котрого визнав весь світ, його інтелект і незламний дух може слугувати взірцем для сучасного українського соціуму.

Своїм талантом і успіхами Михайло Олександрович завдячує своїй рідні, по батьковій і материнській лініях. У своїй статті «Сотник Іван Максимович і його рід» учений детально досліджує свій родовід, із якого можна довідатися, що у родині ще із часів Івана Мазепи були дуже відомі і поважні люди. Наприклад, по батьковій лінії – Дмитро Максимович – державний діяч, генеральний, бунчужний, мазепинець, Іван – один із найвидатніших поетів свого часу. Їхній небіж Іван Петрович – генеральний писар у Пилипа Орлика, а згодом автор великого латино-слов'янського словника. Не менш знаменитий і рід Тимківських – матирина гілка. П'ять дядьків Максимовича – Тимківських – відомі вчені, державні діячі, педагоги, майстри слова.

Тому і не дивним є той факт, що Михайло Максимович ввійшов у вітчизняну науку, зайнявши у ній почесне місце лідера. Прикладно-знаковою є характеристика діяльності і творчої спадщини М.Максимовича відомим істориком та державним діячем Михайлом Грушевським. Найціннішим для послідовників його справи був не родовід, не посада ректора, як вважав М.Грушевський, а саме відродження ним (Максимовичем – авт.) київської традиції, тобто насвітлення основних питань нашої минувшини з українського національного погляду, або, як образно писав сам М.Максимович, з «горба святого Андрія Первозваного», котрий він протиставляв погляду «з московської висоти Івана Великого». Крок за кроком, на основі розпорошених джерел, фактів і документів, «дрібних мікроскопійних спостережень», як писав М.Грушевський, протягом довгої півстолітньої діяльності, професор доводив тези про те, що нова українська мова та література органічно розвинулася з побуту, історії та мови Київської Русі [2].

Як бачимо, неординарна особистість М. Максимовича вражала і до сьогодні продовжує вражати своєю безмежною працездатністю, великим натхненням і широким діапазоном наукових і творчих уподобань. Із іменем Максимовича назавжди «сплелися» такі характеристики-означення, як учений-енциклопедист, «український Ломоносов», який підкорив безліч вершин ботаніки, мовознавства і літературознавства, фольклористики, історії, поетичного мистецтва.

Однією із цінностей історії є те, що вона може поєднати минуле із сьогоденням, вказавши приклади наслідування для майбутнього. На кожному етапі розвитку суспільства можна знайти період, який відрізнявся б не лише піднесенням, а й кризою. Українське суспільство, яке тільки входить у модерне світове співтовариство, ще, на жаль, не пережило кризи ідентичності. У цьому випадку історичний досвід має стати основою само ідентифікації суспільства, поєднавши традиції минулого із практикою сучасного. У такому розумінні досвід і наукова спадщина Михайла Максимовича для нас є цікавим, а можна сказати, і безцінним надбанням, які допоможуть знайти «рецепти» становлення і розвитку сучасного українського суспільства.

У 2014 році ми відзначили 210 річницю від дня народження М.О. Максимовича. У дослідженнях різних часів наукова спадщина професора розглядалася під кутом історії, природознавства, мови і літературознавства, природничих наук, і рідше – як активного і непримиренного поборника за волю і правду українства.

Ця збірка є результатом учительського погляду на творчу спадщину професора М.О. Максимовича. У березні 2015 року були підбиті підсумки Інтернет-семінару із теми «Гуманістичні ідеї у науковій спадщині М.О.Максимовича». У заході взяли участь педагоги Черкащини із різних спеціальностей, проте найбільшу частку учасників склали учителі історії і правознавства. Така участь є не випадковою, адже розпочавши наукову діяльність у галузі природничих наук, М.Максимович відомий у наукових колах як дослідник гуманітарних дисциплін.

Аналізуючи наукові інтереси професора, більшість авторів статей звертають увагу на його внесок у розвиток фольклору і етнографії, історії України, генеалогії, філології і поезики.

Цікавим є той факт, що у декількох розвідках, автори (Москаленко Т.М., Передерій О.В.) вказують на «універсальність» наукових досягнень М.Максимовича. Вони наводять роздуми О.Пріцака і приклади із творчої спадщини дослідника, де вказано про вивчення Максимовичем робіт німецького вченого ідеалістичної філософії Фрідріха Шеллінга, що, у свою чергу, пояснює таку собі все захопленість наукою, адже «всеобіймаючі ідеї Шеллінга мають спільний знаменник для всіх наук» [1, с.15].

Аналізуючи роль Михайла Максимовича у громадській роботі, Десятніков А.В. наводить приклади його ідейного наставництва українського народницького руху, за що і отримав прізвисько «хрещеного батька» народництва.

Проте майже у кожній роботі (у більшій чи меншій мірі) висвітлені питання захоплення Максимовичем історією. Протягом своєї багаторічної натхненної праці М.Максимович досліджував майже всю історію України – починаючи від найдавніших часів і до сучасної йому епохи.

Бурлака О.В. присвятила свою роботу розкриттю питання про наукову суперечку М.Максимовича із російським вченим М.Погодіним, де два дослідники сперечаються щодо різноманітних гіпотез походження назви Русі. У період Імперської Росії М.Максимович вчинив науковий подвиг, заперечивши

російському історикові про виключно нормандське походження назви «Русь» та позитивної ролі варягів у історії Русі. Максимович розвивав ідею про автохтонність східних слов'ян, їхню господарську діяльність, що ставило на інший (вищий) щабель розвитку порівняно із завойовниками.

Особливе місце в історичних студіях М.Максимовича займають питання українського козацтва, діяльності козацьких ватажків. Тому у своїх статтях Кононенко І.О., Майоренко І.О. головну увагу звертають на історичну спадщину дослідника саме через призму розвідок українського козацтва, діяльності Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького.

Таким чином, ми можемо констатувати факт – що Михайло Олександрович Максимович – людина багатогранних інтересів і феноменальної обізнаності. Він один із небагатьох українських вчених, який би міг стати «символом українознавчого руху» за незалежність, у боротьбі за волю і свободу українського духу. Він може стати отим справжнім ланцюжком, який з'єднає історичні національні традиції із викликами сучасності.

М.О. Максимович – це зразкова постать українського патріота, якому були притаманні риси смиренності, поміркованості, високої культури і надзвичайно глибокого гуманізму.

*Наталія Степанова,*  
методист лабораторії гуманітарних  
дисциплін Черкаського обласного  
інституту післядипломної освіти  
педагогічних працівників,  
кандидат філософських наук

#### **ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА**

1. Максимович М. У пошуках омріяної України: Вибрані українознавчі твори / Упор. В.Короткий. – Київ: Либідь, 2003. – 360 с.
2. Тельвак В. Наукова спадщина Михайла Максимовича в історіографічній творчості Михайла Грушевського. – Джерело доступу: [http://shron.chtyvo.org.ua/Telvak\\_Viktoriiia/Naukova\\_spadschyna\\_Mykhaila\\_Maksymovycha\\_v\\_istoriohrafichnii\\_tvorchosti\\_Mykhaila\\_Hrushevskoho.pdf](http://shron.chtyvo.org.ua/Telvak_Viktoriiia/Naukova_spadschyna_Mykhaila_Maksymovycha_v_istoriohrafichnii_tvorchosti_Mykhaila_Hrushevskoho.pdf)

**О. В. Бурлака,**  
учитель історії  
Городищенського економічного ліцею  
Городищенської районної ради

**КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ У  
«ФІЛОЛОГІЧНИХ ЛИСТАХ ДО М. П. ПОГОДІНА»  
МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА**

*У статті розглянуто зміст праці М. Максимовича «Філологічні листи до М. П. Погодіна». Увага акцентується на фрагментах, що окреслюють зміст концепції української історії М. Максимовича та розкривають характер наукової дискусії між російським та українським істориками щодо ключових питань історії України.*

*Ключові слова: філологічні листи, Михайло Максимович, М.П. Погодін*

Наукова та творча спадщина нашого видатного земляка Михайла Олександровича Максимовича є надзвичайно багатогранною і цікавою як для науковців, так і для звичайних поціновувачів українознавства. Опрацювання оригіналів творів ученого (статей, наукових розвідок, епістолярної спадщини) є важливим для розуміння різнобічності інтересів М. Максимовича та формування уявлення про нього як про доброзичливу, комунікабельну людину.

Спроби вивчення, узагальнення та систематизації наукової спадщини Михайла Максимовича належать ще до періоду життя вченого. Відомо, що одним із перших біографів ученого та бібліографів праць М. Максимовича був його сучасник Степан Пономарьов, листи до якого за 1870 – 1872 роки надруковані у збірнику «М. Максимович. Листи» [1, с. 244 – 259].

Ініціатором першого систематизованого видання праць Михайла Олександровича був лідер Київської громади Володимир Антонович, який запропонував у 1875 році Південно-Західному відділу Російського географічного товариства надрукувати повне зібрання творів уже покійного на той час М. Максимовича. До складу комісії, яка готувала до друку твори вченого, як свідчить передмова до видання, ввійшли В. Б. Антонович, А. С. Рогович, П. С. Житецький, В. П. Науменко, І. А. Сребницький, О. Г. Лісіцин [2]. Саме це видання, яке в оцифрованому вигляді доступне в мережі Інтернет є неоціненним джерелом для вивчення творчої спадщини М.О. Максимовича.

Постаті М. Максимовича також присвячено чимало сучасних довідкових матеріалів. Однак переважна більшість доступних матеріалів має суто біографічний характер, оскільки містять відносно систематизовані дані про походження та життєвий шлях видатного вченого. Також аналізується внесок ученого в розвиток наукової ботаніки, висвітлюються окремі наукові ідеї в цій галузі, заслуги М. Максимовича в популяризації природознавства, його московський період життя, присвячений переважно викладацькій справі професора-ботаніка Московського університету. Висвітлюється також

український період життя, основні ідеї його наукових концепцій у галузі фольклористики, філософії, історії та мовознавства, звучать назви основних праць. Однак інформація в різних довідниках значною мірою повторюється з невеликими доповненнями та уточненнями. Первинним джерелом для такого роду інформації є довідкова стаття вміщена у «Довіднику з історії України» за редакцією І. Підкови та Р. Шуста видання 1995 року [3, с. 199-200; 4].

У більшості доступних матеріалів наводяться головні наукові заслуги вченого у суспільно-гуманітарній сфері, високо оцінюється його вплив на процес українського національного відродження. Широко популяризуються головні ідеї його основних творів «Письмо о философии», «Исторические заметки», «Откуда идёт русская земля», «Об участии и значении Киева в общей жизни России», «О мнимом запустении Киева в нашествие Батыево», «Филологические письма к М. П. Погодину» та інші. За загальним визнанням, у своїх наукових дослідженнях М. Максимович заклав базу наукової концепції історії України, зробив неоціненний вклад у розвінчання офіційної проросійської імперської історіографії та виступив провісником таких видатних вчених-істориків як М. Костомаров, В. Антонович, Д. Яворницький, М. Грушевський [5, с. 4-5]. Оцінюючи науковий подвиг Михайла Максимовича М. Грушевський зазначав: «Його найбільшим подвигом, як і подвигом передреволюційного українства взагалі, було вияснення народної основи української історії, її тяглості і неперервності, укріплення того переконання, що український народ – це дійсний будівничий великого тисячолітнього діла української історії і одвічний господар української землі, політої його потом і кров'ю» [5, с. 1].

Серед ряду недавніх досліджень є роботи присвячені дослідженню науково-теоретичних засад фольклористичної діяльності Михайла Максимовича [6]. Постає Михайла Олександровича також пов'язується із початком розвитку сучасної української педагогіки. На думку В. М. Галушко, учений належав до тих діячів, які спиралися на етнографічно-культурницьку, народницьку парадигму й мислили в контексті натурфілософії: єдності людини і природи, людини і Бога [7].

Отже, спектр інформації про життя та наукову спадщину Михайла Максимовича досить широкий. Однак жодне із джерел не дає повної інформації про зміст наукових праць вченого, що ускладнює розуміння наукових поглядів вченого на історію України, суть його переконань та хід думки. Задовольнити цю потребу може лише опрацювання першоджерел – творів самого Михайла Максимовича. На жаль, бібліотечні фонди шкіл та районних бібліотек бідні на видання першоджерел, тому познайомитися з ними можна лише через мережу Інтернет, завантажуючи оцифровані копії цінних видань. Складність роботи з такими джерелами полягає у технічних труднощах при скачуванні оцифрованих документів, а також у тому, що М. Максимович писав російською мовою, властивим своєму часу правописом, тому на опрацювання його творів потрібен тривалий час.

Виходячи із цього, метою статті є ознайомлення із змістом однієї із праць Михайла Максимовича, що вважається однією із ключових у розумінні його



концепції українського історичного процесу та проливає світло на наукові дискусії істориків XIX ст. Для досягнення поставленої мети автор використала вже згадуване зібрання творів Михайла Максимовича, видане в 1876 – 1879 роках Південно-Західним відділом Російського географічного товариства за ініціативою В. Антоновича.

Значне зацікавлення у науковій спадщині М. Максимовича викликають «Філологічні листи до М. П. Погодіна», у яких учений вступає в полеміку з російським істориком щодо історії українського народу. Як відомо, Михайло Погодін відстоював норманську теорію походження давньоруської держави та вів полеміку з українофілами щодо давньоруської мови та історії української мови, доводив думку про великоросійську сутність Київської Русі [1, с. 24 – 26]. Михайло Максимович, як послідовний патріот України і серйозний учений не поділяв цих поглядів, тому в 1856 році в «Русской беседе» виступив із власним баченням щодо цього питання у «Філологічних листах до М. П. Погодіна».

Ознайомлення із змістом «Філологічних листів до М. П. Погодіна» дає уявлення про дискусію російського та українського вчених, представників національної ідеї своїх народів щодо мовно-етнічної природи Київської Русі та, виходячи із цього, права на киеворуську спадщину двох народів. Далі подається короткий огляд змісту кожного листа М. Максимовича з метою полегшення пошуку необхідної інформації і праці нашого земляка.

**Перший лист М. Максимовича датовано від 11 липня 1856 року.** У ньому автор висвітлює головний зміст дискусії щодо давності української мови. Аргументи М. Погодіна:

- 1) великороси – найдавніші жителі Києва та його довколишніх земель, оскільки у Київському літописі та «Повісті минулих літ» Нестора відсутні малоросійські елементи;
- 2) малороси прийшли на київські землі із західних земель (Галичини, Поділля, Волині) після татарської навали і зайняли землі великоросів, що відійшли на північ;
- 3) великоруська мова – це або сама церковна мова, або дуже близька споріднена їй (тобто церковнослов'янська мова не привнесена письмова мова, а жива народна мова, якою завжди говорили великороси) [2, с. 184 – 186].

Як бачимо, М. Погодін заперечував право українців на киеворуську спадщину, підживлюючи таким чином великодержавні претензії Російської імперії.

Аргументи М. Максимовича:

- 1) слабка обізнаність М. Погодіна з малоруською (українською) мовою: «Ты его не знаєш основательно, а говориш уже решительно, нет его в Киевских писаньях, следственно, не было в Киеве и Малороссиян»;
- 2) наявність в українській мові половецьких впливів дотатарського часу – слів туман, казан, майдан, базар та інших;
- 3) існування біля Переяслава сіл з назвою Каратули, що в перекладі означає Чорні Клобуки. [2, с. 187 – 188].

**Лист другий від 13 липня** того ж року М. О. Максимович починає зверненням до авторитету М. Ломоносова, який, окрім того, що доводив спорідненість російської та української мов, відрізняв церковну мову від народної мови: церковно-слов'янська мова, у її власній, давній, кириличній формі по Остромировому Євангелію (1056 – 57), є мова настільки ж відмінна і далека від природнього великоруського нарiччя, наскільки ж і від малоросійського» [2, с. 189]. Далі М. Максимович вказує на спорідненість церковно-слов'янської мови і задунайських (південно-західних) слов'янських мов і наголошує на тому, що М. Погодін штучно розриває природні зв'язки церковно-слов'янської та задунайських мов, а також російської та української мов. І знову наполягає, посилаючись на свою «Историю Руской Словесности», що «южноруська» (українська) мова сформувалась ще у дотатарські часи, а також наводить свідчення визначних мовознавців Шафарика та Бодяньського на підтвердження тези про те, що великоруська та церковно-слов'янська мови не були в київські часи однією і тією ж мовою [2, с. 190 – 194].

**Третій лист від 15 липня** М. Максимович присвятив дискусії щодо історичної пам'яті про Володимира Великого, оскільки написання листа співпало із відзначенням Дня Св. Рівноапостольного князя Володимира (його православні і в наш час шанують щороку вкінці липня).

Думки М. Погодіна щодо пам'яті про Володимира Великого:

- 1) малоросіяни як найспівучіший народ не зберегли ніяких пісень про давні часи;
- 2) пісні про Володимира та його витязів співаються скрізь в Росії – отже, не малоросіяни жили в Києві у часи Володимира, а великороси, які рознесли ці пісні по всіх просторах Руської землі [2, с. 194].

Михайло Максимович опонував своєму російському колезі тим, що ще з часів Київської Русі Володимира в Україні називають Святим: «Это прозвание известно из нашей Волынской летописи, где под 1254 годом, сказано: «Ни Святослав Хоробрый, ни Володимер Святый». Учений наголошує на тому, що Володимира славлять у церковних молитвах і піснях, кланяючись та здійснюючи підношення до гробниці хрестителя Русі. Його також згадують у знахарських замовляннях: «Месяцю-Володимере! Ты в небе, дуб у поле, камень у море» та у Купальських піснях: «Коло Володимера на Ивана – не орех се стелеться с подол» [2, с. 194 – 195].

М. Максимович, аналізуючи тексти поширених в Росії пісень про Володимира припускає, що вони якраз і були створені пізніше у післятатарський період: «... в Великорусских песнях вся древняя жизнь Руси слилась в один богатырский век Володимиров... в них – к Ласковому князю Володимеру являются в Киев не только современники его, но и те лица, которые жили в XII-м веке! Вот это между прочим, и заставляет меня думать, что большая часть Великорусских песен, по содержанию относящихся к Володимеру и его богатырям, сложена уже в после-Татарское время, по прежним сказаньям...» [2, с. 196]. Значна частина третього листа М. Максимовича до М. Погодіна присвячена висвітленню історії міграцій

представників різних племен до Києва та обґрунтуванню «малоросійських коренів» князя Володимира через його матір Малушу та дядька Добриню.

**Четвертий лист М. Максимовича від 17 липня** присвячено мовознавчому аналізу текстів договорів київських князів Олега Віщого, Ігора Рюриковича та Святослава Хороброго з Візантією. Доводячи гіпотезу про відмінність церковно-слов'янської книжної та руської народної мови, учений наводить приклади народної мови, серед яких (стовпчик зліва) виразно бачимо саме українські слова (рис. 1).

<b>Голова, голосъ, соловіи, молодий, золото, шоломъ, (или по Киевской Лѣтоп., шоломъ), молотять, городъ, ворота, забо- роло, воронъ, хоробрий, берегъ, одинъ, озеро, собѣ, ночь.</b>	<b>Глава, гласъ, славій, мла- дый, злато. градъ, врата, забрало <sup>1)</sup>, вранъ, храбрый, брегъ, одинъ, езеро, себѣ, ночь.</b>
--	---

Рис. 1. Фрагмент «Філологічних листів до М. П. Погодіна»

Цікаво, що в ході дискусії можна побачити обґрунтування М. Погодіним імперських апетитів Росії на Балканах. М. Максимович пише: «А между тем, ты уже населяешь Великороссийским племенем в IX-м веке и Македонию вокруг Солуня (вместо тамошних Словен), и берег Чернаго моря...» [2, с. 208]. Як контраргумент цим ідеям російського історика наш земляк наводить приклади народних легенд карпатського регіону, що свідчать, що Карпатська Русь прийшла в Карпати з берегів Дніпра разом з уграми в X столітті або перейшла в Карпати в XIV столітті з Поділля разом із князем Коріатовичем. М. Максимович у четвертому листі доводить тезу про неперервність українського державотворчого процесу і водночас докоряє М. Погодіну в спробі перекреслити історичну пам'ять українців: «А ты, неизвестно почему, выводишь нас, Малороссиян, из Карпатских гор, ... тогда как мы и прадеды наши всегда думали и говорили, что мы жили здесь, по обе стороны Днепра, с незапамятного времени, с предковеку! Что у нас в Киеве водворились на княжение Аскольд и Дир, а за ними вещий Олег с Рюриковым сыном. Что у нас в Киеве началась и от нас разошлась во все концы Русского мира, жизнь» Наступні слова Михайла Олександровича можна вважати справжнім маніфестом невмирущості української нації: «Мы Малороссияне, остались по прежнему в своей родимой Киевской стороне, ... со своими преданиями и обычаями, – мы остались на корню, с которого не сильны были сорвать нас никакие вихри и бури, ниже гроза Батыевская...». Далі Максимович наполягає на тому, що назву «Русь» московські землі успадкували від Київської Русі з центром в українському Києві. [2, с. 209].

**У п'ятому листі від 31 липня** М. О. Максимович знову звертається до мовознавчого аналізу давньоруських текстів, наводячи приклади вживання українських слів у давньоруських текстах: назви і цитати із використанням

слівця «межи» – Межигори, Межиріч, «быти межи вами» (із Олегового договору). Знову вчений докоряє опоненту, що той не бере до уваги такі вживані в давньоруських текстах українські слова як свитка (1147 р.), свита, черев'я (черевики) (1074 р.) [2, с. 211 – 212]. Учений також звертає увагу на суто українські пом'якшені закінчення відмінюваних слів і назв у текстах Нестора-літописця та Київському літописі: «... У Нестора написано: «цариця Володимеря Анна» или: у отця, у оконця...; если в Киевской Летописи, например, в описании Игорева похода на Каялу, написано: «идушим же им к Донцю... перебрете Донець... дойти реки Донця» [2, с. 213]. Ми розуміємо, що якби давньоруські автори говорили російською, то замість виділених літер написано було б (як писав Максимович «дебелі») «а» та «ъ». Пізнішу мішанину написання то тонких (українських), то дебелих (російських) літер навіть в одному тексті вчений пояснює тим, що пізніші північноруські переписувачі давньоруських текстів ставили їх відповідно до своєї вимови. Як доказ М. Максимович лише до одного давнього слова «отпровадя» (1154 р.) наводить чотири українські однокореневі слова-синоніми [2, с. 214].

**Шостий лист від 1 серпня та сьомий лист від 19 серпня** М. Максимович присвятив аналізу причини та можливих випадків підміни південноруських елементів літописних текстів північноруськими, а також мовознавчому аналізу 16 виписок М. Погодіна із літописів, що наче б то доводили його теорію про те, що населення Київської Русі було великоросами. М. Максимович дійшов висновку, що у Погодіна «все не впаде; и ты должен сам увидеть теперь, что ты ими – убил бобра» [2, с. 222]. Для остаточної доказовості вчений здійснює порівняння уривків із Київського літопису і пізнішого українського фольклору, які містять однакові за змістом слова. Наприклад, слово «пересердіє» в однаковому значенні зустрічається і в літописі, і в українській думі про Самійла Кішку (рис. 2).

**1.—Стр. 39. «и того еста съступила, и досыти ми пересердія учинила еста».**

**Къ этому мѣсту приведу изъ Украинской думы о Гетманѣ Самойлѣ Кішкѣ:**

**«На що ты на мене такеє великеє пересердіє маєшь,  
Що одъ мене сѣгодня барзо рано выѣзжаєшь?»**

Рис. 2. Фрагмент із «Філологічних листів до М. П. Погодіна»

**Восьмий лист до М. Погодіна від 20 серпня** Михайло Максимович почав гострою критикою сумнівів російського колеги щодо знання Нестором – літописцем церковно-слов'янської мови. Обгрунтовуючи своє переконання у освіченості автора «Повісті минулих літ» український вчений наводить багато цікавих історичних фактів про поширення освіти в Київській Русі та роль у цьому князя Володимира Великого та ченців Києво-Печерської Лаври. Наголошує на тому, що всі видатні діячі культури в Україні (окрім києворуських, згадуються також Петро Могила, Стефан Яворський, Феофан Прокопович) завжди мали високий рівень знання різних мов. [2, с. 225 – 226]

Після наведення ряду прикладів, що доводять хибність погодінських доказів великоруського походження твору Нестора-літописця, Максимович чи то з гумором, чи то з гіркотою підсумовує: «доказывать, что до нашествия Татарского на Киев не было Малороссийского народа на Руси Киевской, – для меня всё равно, если бы доказывать, что до нашествия Польского на Москву не было Великороссийского народа на Руси Московской» [2, с. 230].

**Дев'ятий лист від 21 серпня** М. Максимович присвячує спростуванню тези М. Погодіна про те, що «Київські Великоросіяни» були творцями також і Волинського літопису XIII ст. Ця частина дискусії містить цінну історичну інформацію про видатних уродженців українських земель, які жили і працювали у північно-східних землях: митрополит Кирило III з Волині (1250 р.), визначний оратор Серапіон із Києва, святий митрополит Петро Волинець (1326 р.), старець Єпифаній Славинецький [2, с. 231].

Дев'ятий лист цікавий також тим, що у ньому М. Максимович висловлює цікаве припущення щодо мотивів формування теорії М. Погодіна. Українець припускає, що умовиводи російського вченого про те, що Київські землі від початку були заселені великоросами зумовлені недостатньою «солідністю» та давністю історії Великої Росії: «это понадобилось тебе, кажется для того, что, – говоришь, – «не даром же Нестор, описывая разселение племен по пространству нынешней России, оставляет нашу Великую Россию почти пусто!» Так из-за этой, едва ли действительной, пустоты надо тебе нашу Малую Россию оставить совсем пусто при нашествии Татар – выводом из нея на север мнимых Великороссиян, а на их место свято перевесть не книжных Карпаторуссцев, да пишущих Белоруссцев» [2, с. 231 – 232]. Цінною у цьому листі є також прикінцева частина, у якій М. Максимович відстоює думку про те, що козацтво це не якесь нове плем'я, а органічна частина українського народу – суспільний стан українства [2, с. 233].

**Десятий лист від 22 серпня** доводить думку, що відсутність мовної різниці в писемних джерелах давньої Русі не є доказом відсутності відмінностей в усній мові різних регіонів Русі. Тут автор також наводить докази-урипки із літописів, у яких проглядаються мовні особливості: «Так и у Нестора встречаем: посмихаяся вместо посмѣхаяся» [2, с. 234]. Загалом весь текст десятого листа присвячено наведенню прикладів українських назв побутових речей, що згадуються в давньоруських літописах. Цей лист нашого земляка до свого опонента є справжньою скарбницею етнографічних даних і доводить давні традиції українського побуту та звичаїв. Лист щедро збагачений доказовою базою у вигляді уривків як із літописів, так із пам'яток українського фольклору козацької доби. Усі наведені М. Максимовичем приклади є відповіддю на твердження М. Погодіна про те, що в написаних на українських землях літописах, мовляв, назви побутових речей вживаються лише у великоруському варіанті, отже, тут первинно жили великороси.

**Одинадцятий лист М. Максимовича** ніби підсумовує всі попередні і на прикладі зміни північноруським літописцем в Іпатіївському списку слова «отче» (близьке до українського) на «отце» (близьке до російського) ще раз наголошує на тому, що перед тим як робити серйозні висновки, потрібно

ретельно вивчити всі докази (у цій ситуації мовознавчі): «а с тем вместе оно показывает, как необходимо положительное знание о каждом слове для верного о нем заключения» [2, с. 240 – 241].

Цікаво, що дискусія на цьому не припинилася. М. Погодін, який важко реагував на критику своїх теорій, образився на М. Максимовича, а той у свою чергу сприйняв цю образу як доказ своєї правоти. У першому листі «Ответных писем М. П. Погдину» він іронічно пише: «Ты сердишься Юпитер; следственно неправ!» [2, с. 244].

Загалом, опрацювання тексту «Філологічних листів» дає уявлення про зміст дискусії двох учених, характеризує М. Максимовича як ретельного у своїй роботі дослідника та як доброзичливого учасника полеміки. Характерною ознакою твору нашого земляка є те, що він наводить зміст гіпотез М. Погодіна, з якими він не погоджується, а потім подає ґрунтовні контраргументи поглядам свого опонента.

Отже, у своїх «Філологічних листах до М. П. Погодіна» наш великий земляк М. Максимович переконливо спростував головні засади теорії М. Погодіна про великоросійську природу Київської Русі. Безумовно, текст ученого призначений швидше для науковців-мовознавців, однак він вміщує багато цікавих та пізнавальних фрагментів і для звичайних поціновувачів історії українського народу. Комплексне вивчення цієї праці вченого розкриває головні аспекти бачення Михайлом Максимовичем українського історичного процесу: українську суть Київської Русі, неперервність української історії протягом тисячоліть, багатство і самобутність української культурно-етнографічної спадщини, органічний зв'язок між різними періодами української історії.

#### **ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА**

1. М. Максимович. Листи / [упоряд. В. Короткий]. – Київ: Либідь, 2004. – 314 с.
2. Собрание сочинений М.А. Максимовича. В 3 т. Т. 1. Отдел исторический / М.А. Максимович. – Киев, 1876. – 858 с.
3. Довідник з історії України / [за ред. Підкови І.З. та Шуста Р. М.]. – Київ: Генеза, 1995. – Т. 2. – 440 с.
4. Михайло Максимович та його внесок у розвиток науки. – Джерело доступу: <http://k-ua.net>
5. Патріарх української науки: до 210-річчя від дня народження М. Максимовича. – Джерело доступу: <http://ru.calameo.com>
6. Федас В. В. Науково-теоретичні засади фольклористичної діяльності Михайла Максимовича: автореф. дис. ... канд. філолог. наук : [спец.] 10. 01. 07 «Фольклористика» / Федас Валентина Володимирівна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2006. – Джерело доступу: <http://www.allbest.ru>
7. Галушко В.М. Ідеї гуманізму у творчій спадщині вітчизняних педагогів середини ХІХ – початку ХХ століття. – Джерело доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

**А. В. Десятніков,**  
учитель історії Васютинського навчально-  
виховного комплексу  
«Дошкільний навчальний заклад –  
загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів»  
Чорнобаївської районної ради

## **ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ОЛЕКСАНДРОВИЧА МАКСИМОВИЧА**

*Українське національне відродження – це процес пробудження і формування самосвідомості народу, що втілюється у розвиток його культури, реконструкції історичного минулого, легалізації рідної мови. Наслідком відродження стає виникнення й розвиток руху за відновлення власної національної держави. Відродження в певній частині населення історичної пам'яті, що виявилось, насамперед, у бажанні не тільки «поринути» в минуле свого народу, але й реконструювати його, дало подальший поштовх для розвитку тих галузей знань, що відображали різні сторони буття українського етносу. Виявляючи складові національної ідентичності, українська інтелігенція, зосередила увагу на неповторних рисах своєї етнічної спільності: фольклорі, етнографії, мові, історії, літературі.*

Максимович Михайло Олександрович (03(15) вересня 1804 – 10 (22) листопада 1873) – вчений-природознавець, філолог, етнограф, фольклорист, історик, філософ, літератор, перекладач, видавець. Народився на хуторі Тимківщина поблизу Золотоноші (тепер Черкаська область) у дворянській родині.

Із 1804 по 1809 рік минають часи згарського та прохорівського дитинства, а у 1810 році він стає вихованцем Золотоніського Благовіщенського монастиря. З 1811 року починає навчання різним наукам та латині у дядька І. Тимковського в Туранівці.

У 1812 – 1819 роках навчається у Новгород-Сіверській гімназії.

Після закінчення Новгород-Сіверської гімназії вступив до Московського університету (1819). Навчався на словесному (2 роки) і природничому відділеннях. Після закінчення університету (1823) був залишений для підготовки до професорського звання. У Москві М. Максимович входить до кола відомих учених і літераторів, спілкується з О. Пушкіним, А. Міцкевичем, К. Рилєєвим та ін. 1827 р. видає перший том «Малороссийских песен», що мав не тільки загальноросійський, а й міжнародний резонанс, згодом публікує альманах "Денница". 1833р. здобуває ступінь доктора, звання професора й очолює кафедру ботаніки в Московському університеті.[1.7-15, 23-45]

Із жовтня 1834 по грудень 1835 рр. М. Максимович виконує обов'язки ректора Київського університету. В 1835 році через хворобу йде з посади ректора і до липня 1841 р. залишається на посаді ординарного професора кафедри словесності. Читаємо текст-прохання Максимовича до Міністра

народної освіти від 26 жовтня 1835 р.: «П'ятнадцять місяців важкої, дуже складної й безперервної праці на цій посаді, а разом з тим заняття на кафедрі російської словесності вельми виснажили моє вже й раніш підірване здоров'я, особливо зір, спричинили до неможливості успішно продовжувати обидві посади і привели до сумної необхідності – бажати увільнення від звання ректора».

Із грудня 1834 по жовтень 1835 року тричі виконує обов'язки попечителя Київського учбового округу, згідно зі статутом Імператорського університету Св. Володимира, а у серпні 1837 затверджений на один рік деканом філософського факультету. Присвятив себе вивченню української та російської історії, досліджував «Слово про Ігорів похід».

У 1840 році видав перше число історичного альманаху «Киевлянин», а наступного пішов у відставку. У 1843-1845 рр. тимчасово очолював кафедру російської словесності. 1843 року публікує наукову працю «Про Петра Конашевича-Сагайдачного». До 1845 року читав лекції у Київському університеті, працював у Київській археографічній комісії, де познайомився з Т. Шевченком. Того самого року через погіршення стану здоров'я вийшов на пенсію, оселився на хуторі Михайлова Гора Золотоніського повіту Полтавської губернії.

У 1837-1845 рр. тимчасово проживав на хуторі. Виїжджав для роботи в архівах та бібліотеках до Москви, Петербурга, Києва, опублікував багато історичних праць. Листувався і зустрічався з багатьма діячами науки і культури, зокрема з Т. Шевченком, В. Белінським, Д. Пісаревим, М. Гоголем. Брав участь у наукових дискусіях, заперечував норманську теорію походження Руси-України, розвінчував погодінську теорію, за якою Україна – це лише Південь Росії, її «окраїна».

1839 року написав працю «Сказання про Коліївщину», яку цензура заборонила. Написав «Філологічні листи до М. Погодіна», де захищає самобутність українського народу, його культуру та мову. Разом з тим, у 1846-1853 рр. М. Максимович переживав глибоку депресію – матеріальна скрута, відсутність улюбленої справи (служіння ідеалам науки) та погіршення стану здоров'я. Доповнювало цей список, за словами Д. Острянина, вороже ставлення царської влади, що було викликано низкою причин: знайомство вченого з декабристами, товариські стосунки з О. Пушкіним та його оточенням, прогресивні підходи до науки, дослідження заборонених тем (наприклад, гайдамацький рух, Коліївщина), дружба з Т. Шевченком, зв'язки з Кирило-Мефодіївським товариством тощо.

У 1849-1850, 1857-1858 та 1872 роки – це періодичні від'їзди до Москви. У цей час багато працює в галузі історії, етнології, фольклористики та літературознавства. У 1859 році до вченого на хутір Михайлова Гора приїжджає Т. Шевченко, який пише портрети вченого та його дружини – Марії Василівни.

1860 року опублікував полемічну статтю «Оборона українських повістей Гоголя». 1871 року вченого обрано членом-кореспондентом Петербурзької



академії наук. 10 грудня 1873 року Михайло Максимович помер [2; 23-56,114-205].

Постать М. Максимовича в українській науці викликає захоплення з огляду на обшири його творчих пошуків та дивовижне поєднання титанічної праці з талантом у багатьох сферах людської діяльності. Енциклопедист та систематизатор, він виявив високий рівень наукового дослідження у природничій сфері і здійснив вагомий внесок у розбудову гуманітаристики української науки. У своїх творах учений торкається проблемних аспектів філософії та природознавства, біології та хімії, історії та фольклору, археології та етнографії, філології та археографії, мовознавства та літературознавства.

Свідченням визнання його наукової та громадської діяльності було обрання вченого дійсним членом Імператорського московського товариства дослідників природи (1829), Московського товариства любителів російської словесності (1833), Російського товариства любителів історії та старожитностей (1834), Одеського товариства історії та старожитностей (1839), Комітету з розшуку та збереження старожитностей у Києві (1855), комітетів акліматизації тварин і рослин при Московському товаристві сільського господарства (1858), Московського археологічного товариства (1865), Київської духовної академії та Імператорського університету Св. Володимира (1869), Імператорського товариства любителів і шанувальників природознавства, антропології та етнографії (1870). З нагоди 50-річного ювілею наукової та літературної діяльності був удостоєний звання доктора слов'яно-руської філології та почесного члена Київського товариства дослідників природи, Московського та Новоросійського університетів. У 1839 році за відмінну службу діяльність нагороджений орденом Св. Володимира 4-го ступеня.

Щодо «біографо-хронологічної схеми», то у доробку М. Максимовича, на думку Н. Бойко, потрібно вирізняти три «іпостасі» науковця: вченого-біолога (московський період), вченого-філолога (київський період) та вченого-історика (під час проживання на Михайловій Горі). Щодо двох останніх, то вони перебувають у тісному взаємозв'язку між собою, оскільки вже в київський період він починає займатися також і історичними дослідженнями. Однак безсумнівним є той факт, який влучно помітив О. Оглоблін, наголосивши на тому, що Максимовича-природничника й Максимовича-історика об'єднував Максимович-філософ. Як писав колись В. Зенковський про київського професора О. Козлова, що його релігійні ідеї «вплітались» у хід його філософських міркувань. Те саме можна сказати й про Михайла Олександровича – філософські ідеї «вплітались» у його природничі та гуманітарні дослідження.

Світогляд вченого починає формуватися у 20-30-х рр. ХІХ століття, коли натурфілософія, в її шеллінгіанському варіанті перебувала на піку своєї популярності серед вітчизняних наукових кіл. Шеллінгом захоплювалися М. Станкевич, В. Белінський, О. Герцен, а також – О. Хомяков та брати Кирєєвські, В. Одоєвський, П. Чаадаєв та багато інших.

Філософські засади М.Максимовича – природничника і гуманітарія – недостатньо визначені або ж еkleктичні. Вони склалися під впливом натурфілософії Шеллінга і верифікувалися в процесі дослідницької практики.

Для М.Максимовича-натурфілософа «філософія може бути в кожному витворі розуму» і «всяка наука повинна бути філософією». М.Максимович наголошував послідовність мислителя, який «один, загальний погляд» має поширювати на все поле дослідження, «до самих дрібних деталей», хоча самому йому не завжди вдавалось дотримуватися цього принципу. В одних випадках він репрезентував креаціоністсько-еманаційну, теїстичну позицію, з іронією ставився до матеріалістичних акцентів у теорії еволюції, а в інших наполягав на ідеї розвитку, схильючись до його інтерпретації як саморозвитку; щоправда, йшлося передусім про розвиток духовної сутності. Ця загалом антимеханіцистська позиція доповнювалась універсалізацією доцільності, поширенням її на природу і розвиток природи. Такі думки розвивались і експлікувались у дусі неоплатонічної та святоотчої традиції, поєднуючись із виявами пантеїзму, забарвленого естетично: для М.Максимовича пантеїзм був підґрунтям романтизму.

Філософія історії М.Максимовича носила переважно просвітницький характер, рушієм історичного процесу він уважав розвиток науки і культури. Просвітницькі тенденції оприсутнено в думці М.Максимовича-методолога про пріоритет розуму в пізнанні, про переваги наукового (раціоналізованого) знання з його атрибутами системності та критицизму (М.Максимовича вважають одним із фундаторів вітчизняного критичного джерелознавства). Зацікавлення минулим, фольклором, етнічністю, витоками українства, ідея народності – все це мало у М.Максимовича загальне романтичне підґрунтя. Зокрема, це й визнання сформульованого Гердером принципу: будувати соціальнофілософські чи історіософські концепції суспільства на основі вивчення культури (матеріальної і духовної) етносів.

Зібраний самим М.Максимовичем фольклорний і етнографічний матеріал, як і здобутки інших збирачів, слугував емпіричною основою для історичних, соціологічних, лінгвістичних, філософських та інших узагальнень. Разом з тим це й вагомі аргументи для спростування вигадки про нездатність українського етносу до самостійного культурного життя, історичної самодіяльності та державотворення. Історія, за М.Максимовичем, повинна бути «своє народною» (простежувати той самобутній розвиток етносу, який і робить його живою спільнотою з певною історичною перспективою), впливати з «глибоких надр» народу, проникати в «народний дух» (синтез загального та індивідуального).

М.Максимович робив наголос на автохтонності українців на власній території, давності українського етносу; зокрема, звертаючись до «Слова о полку Ігоревім» та інших пам'яток, доводив, що «південноруська мова утворилася ще в давні, дотатарські часи».

Обґрунтовуючи уявлення про неперервність історичного процесу, наголошував зв'язки між княжою і гетьманською добою української історії [3; 126-163].

Водночас у політичній площині М.Максимович, як і більшість його сучасників, постійно демонстрував свою лояльність щодо імперії, і в цьому плані його позиція близька до так званого «малоросійства» [4; 67-89].

Філософія, для Михайла Олександровича, – це метод, особливий підхід («філософський погляд»), який «запліднює» окремі науки зернами системності, сприяючи становленню порядку світобудови; її мета, як «науки можливостей, – допомогти отримати повне, живе і позитивне знання», яке було б запорукою загального розвитку та благоустрою.

#### ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Єфремов С. Максимович в історії української самосвідомості / С. Єфремов // Літературно-критичні статті. – Київ, 1993.
2. Конверський А. Філософська думка у Київському університеті: історія і сучасність / За заг. ред. проф. А. Конверського / А. Конверський, І. Бичко, І. Огородник. – Київ, 2005. – С. 12-17.
3. Максимович М. Лист про філософію / М. Максимович // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – № 37-38. – С. 397-401.
4. Острянин Д. Світогляд М. О. Максимовича / Д. Острянин. – Київ, 1960. – 203 с.

*І. О. Кононенко,*  
учитель Малоканівецької загальноосвітньої  
школи І-ІІ ступенів імені Михайла  
Драй-Хмари Чорнобаївської районної ради

#### МИХАЙЛО МАКСИМОВИЧ ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

*Михайло Максимович – дворянин, душа якого мала надзвичайно глибоке коріння. Міцний стовбур його думок з твердою впевненістю протистояв «великороським вірусам» Погодіна, Лавровського, Соловійова, адже всі його дослідження мали наукове підґрунтя, доповнені всебічними дослідженнями і безмежною Любов'ю до рідного краю та до свого народу.*

Науково-творча діяльність Михайла Максимовича припала на період, що мав цілий ряд особливостей.

По-перше на тлі формування капіталістичних відносин зростає національний і соціальний гніт який і без того вже кріпацтвом поставив українських селян в рівень з тваринами чи предметами побуту.

По-друге в Україну з Європи приходять ідеї філософів – просвітителів з новими поглядами на проблеми національного розвитку і національної мови У

першій половині XIX століття у європейських країнах з'являються нові погляди на концепцію нації. Основоположником цих поглядів вважається німецький філософ Й. Гердер, який одним із перших довів значення національних мов і фольклору в розвитку національної самосвідомості народів.

У XIX столітті в країнах Європи почались рухи за здобуття національної незалежності. Все це вплинуло на формування національної свідомості українців. В Україні почався період який в історії отримав назву – українознавчий та українофільський.

Найбільш свідомі українці розуміли, що без масштабної культурно-просвітницької роботи об'єднати, вже частково зросійщений народ, у національних прагненнях не можливо. Ми сьогодні живемо в XXI столітті та бачимо, що багатьом українцям треба доводити, що вони українці, а на початку XIX століття, коли старшина перейшла на бік царизму, коли заборонялось саме слово Україна початок подій пов'язаних з формуванням національної свідомості недаремно ще називають «пробудженням».

Мабуть ніщо не розкриває так ментальність і самобутність народу, його психоемоційний стан, як це робить народна пісня. Ознайомившись з піснями можна багато дізнатись як про окремі події та їх учасників так і про весь народ. Тому не випадково Михайло Максимович видає три збірки : «Малоросійські пісні» 1827р., «Українські народні пісні» 1834та в 1849рр. Серед них пісні козацькі, обрядові, побутові, билинні. Деякі з них записані у п'яти варіантах їх виконання, а до пісень пов'язаних з історичними подіями чи історичними особами написав коментарі. Російський композитор О. Алябєв поклав на музику 25 пісень із збірки «Малоросійські пісні».

Наступною, не менш значимою і актуальною, є етнографічна праця «Дні і місяці українського селянина» (1857) – народознавчий скарб, який наш народ не погано зберіг і по сьогоднішній день. Звичайно це відчуття збільшує територіальна близькість батьківщини великого ученого з нашим краєм, і значна частина описаного ним ще й досі є в нашому повсякденні, що визначає нашу самобутність,що дає нам право поставити українську культуру поряд з народною культурою Європи. Описаний в праці період охоплює весняні місяці – березень, квітень, травень і початок червня. Повсякденні звичаї, вірування, обряди, замовляння і закликання, явища природи, народні прикмети і легенди, цілющі рослини (верба, мак, полин, м'ята) – це далеко не повний перелік описаного. А чого варте описане ставлення до землі і до плуга. Мимоволі і сьогодні звертаєш увагу на господарів які старанно змащують на зиму дзеркала лемешів і відвалу, адже це вже як-то кажуть в крові нашого народу.

У 1843р. вчений публікує наукову працю «Про Петра Конашевича Сагайдачного». Саме М.Максимович вважається одним із перших, більш конкретних, дослідників життя і діяльності видатного українського гетьмана. В той час коли у висвітленні даного питання проглядалась пропольська угодовська тенденція М.Максимович прагне пояснити дії гетьмана додатковими фактами. Наприклад існує декілька версій пояснення відмови Сагайдачного від штурму Москви. Переважала релігійна версія, що в день штурму було свято Покрови. А Максимович ще взяв до уваги те 300 козаків

залишилися на службі у московського царя, щодо Москви було пізніше споряджено посольство, а значить Сагайдачний не бажав повної поразки Московського царства. Дане дослідження має чітку структуру та хронологічну послідовність – тобто свого роду тим зразком який ми застосовуємо сьогодні при характеристиці історичних діячів. А саме, до уваги брались не тільки біографічні дані, а й ті логічні фактори, що впливали на формування особистості (родина, освіта, вірування, перший досвід), фактори, що впливали на прийняття рішень (внутрішньо і зовнішньо політична ситуація в країні, настрої різних верств населення, реальна оцінка власних сил і сил противника, пошук союзників, гнучка дипломатія та вміння знайти компроміс за обставин, що склались), та фактори які визначили вплив даної історичної постаті на подальший розвиток подій в Україні.

Не оминув вчений і проблеми хронології української історії, що є однією із найважливіших проблем в теорії історії. Приводом до написання статті з цього питання стала робота Кокошкіна «Три місяця на Вольїні» (День, 1837. № 4), де зустрічається наступне висловлювання автора: «...в 1471 році поляки присвоїли собі ще й Київську область і створили воєводство Київське, поділивши його на три судові староства» «Ця стара казка, пише Максимович, – взята ще з «Истории Малой России» Д. Бантыш-Каменского».

Крім того, з'явилися ще більш ненаукові твердження, ніби земля і князівство Київське завжди належали до Польської корони. Викриваючи такі погляди, Михайло Максимович в своїй статті «Нечто о земле Киевской» пропонує наступну хронологію української історії:

- 864 – 1240 рр. – Київська держава;
- 1240 – 1320 рр. – Київське князівство під татарською владою;
- 1320 – 1569 рр. – Київське та Переяславське князівства приєднані до Великого князівства Литовського. В даний період необхідно говорити про значну автономію українських земель, оскільки довгий час князівством керували руські князі до смерті Симона Олександровича та Олельковича. Згодом ці посади обіймали русини, литвини, а пізніше волинці.
- 1569 – 1654 рр. – у результаті Люблінської унії українські землі Великого князівства Литовського переходять до Польщі. Але і в цей період Польський король зобов'язувався давати всі чини і посади жителям землі Київської.
- 1654 – 1764 рр. – Київсько-Переяславські землі чи Україна разом із Запоріжжям повертаються в склад загального Руського світу, застерігши для себе автономію.

Від 1764 року ліквідована Малоросійська Гетьманщина, що створена Богданом Хмельницьким та складалася з Київщини, Чернігівщини та Брацлавщини.

Цікавим є дослідження М.Максимовича про гайдамацький рух в Україні дослідженню якого він присвятив дві свої праці: «Сказание про Колиивщину» 1839р. та більш пізня праця «Известие о гайдамаках», 1845 р. Публікацію цих

досліджень заборонила цензура і вони вийшли в світ лише після смерті науковця. В праці розкриваються причини, характер і рушійні сили повстання. Повстання він характеризує як продовження національно-визвольної війни українського народу проти польського панування. Сам рух він оцінював як прогресивний засіб боротьби проти унії, яку вважав як і католицизм засобом поневолення українського народу. Також М.Максимович високо оцінює і керівників повстання яких порівнює із героями національно-визвольної війни та про яких дізнається від людей які знали керівника повстання – Максима Залізняка. Він засуджує розправи над повстанцями в той час, як його сучасники П.Куліш і А.Скальковський ставились до гайдамаків різко негативно. Тобто, він не просто висвітлював історичні події, а розкривав їх як частину єдиного процесу історичного розвитку українського народу, з палким патріотизмом захищав його самобутність.

Ця тема особливо проглядається в його листах опублікованих в журналі «Русская беседа», 1856 р. «Ответные письма Погдину» які вважають першим публічним зіткненням українського і російського. За версією Погодина український народ перестав існувати після нашествия монголо-татар, так як всі русичі переселились на територію Північно-Східної Русі. Її по сьогоднішній день версії погодінської теорії використовуються в претензіях Росії на Старокиївську спадщину.

Вражає той спектральний підхід, який використав Максимович відстоюючи власну позицію. З такою ж відповідальною обґрунтованістю він спростував «норманську» теорію, доводив природне українське походження козацтва, ґрунтуючи свої твердження на літописних джерелах та широкий фольклорній і мовознавчій базі.

Це далеко не повний перелік тих важливих для історії України досліджень, які зробив великий енциклопедист для вітчизняної науки і які можуть лягти сьогодні в основу української молоді науки та шкільної історичної практики.

### **ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА**

1. [http://www.ebk.net.ua/Book/biographies/vidomi\\_ukraintsi/part3/maksimovich.htm](http://www.ebk.net.ua/Book/biographies/vidomi_ukraintsi/part3/maksimovich.htm) – електронна бібліотека Князева.
2. Незабутні постаті / [Авт.-упор. О. Матвійчук, Н. Струк ; Ред. кол.: В.В. Скопенко, О.В. Третяк, Л.В. Губерський, О.К. Закусило, В.І. Андрейцев, В.Ф. Колесник, В.В. Різун та ін.]. – Київ : Світ Успіху, 2005. – С. 196-197.

**І. О. Майоренко,**  
учитель Геронимівської загальноосвітньої  
школи І-ІІІ ступенів Черкаської районної ради

## **ВІЗІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ М.О. МАКСИМОВИЧА**

*У статті проаналізовано внесок М. Максимовича у вивчення історії національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. Метою дослідження є демонстрація того, з якою наснагою та любов'ю до рідного краю, вчений відстоює в період тотальної русифікації та пригноблення українського народу славетність української історії та виправданість Української революції середини XVII ст.*

Дослідження історіографічного аспекту національно-визвольної війни середини XVII ст. займає важливе місце в сучасній вітчизняній історичній науці, адже дає змогу нам усвідомити той шлях, який пройшла українська історична думка у вивченні питань пов'язаних з основними етапами становлення української державності, а також підійти до вирішення головних дискусійних питань, що стосуються даної теми.

В українській історіографії національно-визвольної війни у XIX ст. важливе місце посів Михайло Олександрович Максимович (1804-1873). Це непересічна постать, творчий доробок якого складає цілу епоху в науковому, національному та культурному розвитку України. Філолога, природознавця, фольклориста, історика Д. Багалій, назвав «Нестором Київської школи» [1, 21].

М. Максимович став одним з перших, хто започаткував в українській історіографії народницький напрям. В період тотальної русифікації, професор Московського університету, залишаючись лояльним російській владі, визнаючи позитивним приєднання українських земель до Московської держави, з величезною любов'ю та романтизмом ставився до України, її історії, культури та традицій (сам М. Максимович називав себе «щирим малоросом»). Вся його наукова спадщина, унікальна концепція розвитку української історії стали одним з перших кроків українського національного відродження та ідейним підґрунтям подальшої боротьби українського народу за свою націю та державу [3, 396].

Активно досліджуючи події національно-визвольної війни, М. Максимович, застосовуючи критичний метод, зміг пролити світло на до того часу невідомі сторінки війни, яку він розглядав як один з періодів історії українського козацтва.

Значну увагу М. Максимович звернув на вивчення причин національно-визвольної війни. У своєму дослідженні «Про причини взаємної ворожості поляків та малоросіян у XVIII столітті», яке він виклав у формі листа до М. Грабовського, М. Максимович переконливо доводить, що Грабовський, не справедливо головну вину за протистояння між народами поклав на польських

жовнірів, що розквартирувалися в Українч і чинили безчинства та «українських невдячних хлопів». Будучи поляком за походженням, М. Грабовський виступив на захист польської шляхти та влади, і навіть взяв на себе сміливість доводити, що Польща не захопила українські землі, а звільнила українців від татар, а поляки пізніше заселившись на українських землях «русичів, що залишилися на своїх попелищах, в лісах, болотах і байраках, заохотили, тих хто розбігся повернутись на батьківщину» [3, 250].

Максимович, заперечуючи висновки М. Грабовського, виділяє після втрати князівської самостійності історичні періоди (Татарський, Литовський, Польський, Російсько-Польський). Також, історик доводить, що причини ворожості між українцями і поляками слід шукати в соціальних, національних та релігійних протиріччях, усю відповідальність покладаючи на польську шляхту та духовенство. «...справедливість панування Польщі над Україною вимагає з Вашої сторони більш зрозумілого тлумачення й розкриття. За «козацькою логікою» це панування було незаконним і несправедливим. Києво-Переяславська Русь або Україна погодилася на злиття з Польщею в одну Річ Посполиту на правах людей рівних з рівними та вільних з вільними...» [3, 250].

М. Максимович показав негативні наслідки Люблінської унії, яка викликала державну слабкість Польщі та заклала основи пригноблення України. Історик твердо відкинув думку польських істориків, що після укладення Люблінської унії у країні володарював «дух терпимості» [3, 248–276.].

Щодо характеру національно-визвольної війни, історик ототожнював її з особистістю Б. Хмельницького. Яскравим доказом цьому служить той факт, що події середини XVII ст. він часто називає «Хмельниччина», «повстання Хмельницького» [3, 250]. Однак, Максимович вказує на всенародний характер визвольної війни, і зазначає ряд глибоких викликаних століттями причин, що змусили стати український народ до визвольної боротьби.

Досить ґрунтовно Михайло Олександрович звернувся до оцінки діяльності Б. Хмельницького. Гетьманові історик присвятив дві праці. Перша – «Спогади про Богдана Хмельницького» викликана виходом у світ монографії М. Костомарова «Богдан Хмельницький» та двохсотріччям від смерті гетьмана. Інша – «Листи про Богдана Хмельницького», вчений адресує російському історичу М. Погодіну.

У вказаних працях історик проливає світло на ряд міфологічних тверджень істориків XVIII – першої половини XIX ст., уточнює хронологію та факти, які за два століття, що відділяли його від життя гетьмана зазнали спотворення в козацьких літописах та працях польських істориків. Зокрема, М. Максимович заперечує такі факти з біографії Б. Хмельницького як участь у козацьких повстаннях 20-30 рр. XVI ст., а також те, що після битви під Цецорою він потрапив у полон до турків. Також, у праці знайшли уточнення дата народження Б. Хмельницького – 27 грудня 1695 р., Тарасової ночі – 1630 р., а не 1628, чин Б. Хмельницького напередодні війни – Чигиринський сотник, а не військовий писар та ін. Історик також не згодився з тим, що Б. Хмельницький «годованець єзуїтів, наступник їх двоєдушності і



прихованості» [4, 228]. Історик доводив, що виховало Б. Хмельницького оточення, в якому він жив, зокрема Запорізька Січ: «довгий досвід життя між різних вогнів навчив нашого багато обдарованого Українця тому мистецтву воїна-політика, з яким він, ставши гетьманом, зіграв свою велику роль...» [3, 261].

М. Максимович звертає увагу на консолідуючу роль гетьмана у подіях, оскільки тому вдалося об'єднати реєстрових козаків та Запорозьке товариство під гаслом визволення України від загарбників [3, 437].

Історик висунув цікаву гіпотезу щодо територіально-адміністративного устрою Гетьманщини, як відновлення князівського «руського» устрою. Як зазначає Михайло Олександрович, полковий устрій був «продовженням того порядку, який існував і в часи князівські» [3, 660.]. Історик порівняв полки та сотні козацького періоду з давньоруський тисячами та сотнями.

Певний суб'єктивізм, що викликаний історичною свідомістю української наукової еліти ХІХ ст., вбачається у твердженнях М. Максимовича, що Б. Хмельницький «закінчив тривалу криваву боротьбу козацтва з Польщею... звільнив Малоросію від Польщі, повернув її до загального складу Російського царства» [3, 275]. Факти свідчать, що Переяславська рада 1654 р, не була самоціллю гетьмана, а лише вимушеним кроком до якого Б. Хмельницький вдався через безвихідь становища.

Отже, дослідження та аналіз наукової спадщини М. Максимовича показує, що вчений проявив глибокий науковий інтерес до подій Національно-визвольної війни українського народу середини ХVІІ ст., та зробив величезний внесок у дослідження історії вказаного періоду, сприяв утвердженні наукових засад у їх висвітленні, пролив світло на усталені міфи та розкрив невідомі сторінки. На сучасному етапі розвитку української історичної науки праці М. Максимовича, не зважаючи на певний суб'єктивізм, не втрачають своєї актуальності.

### **ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА**

1. Максимович М. Вибрані твори / М. Максимович. – Київ : Либідь, 2004. – 458 с.
2. Мельник М. Г. М. О.Максимович – творець першої наукової історії козацтва / М. Г.Мельник // Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. Українознавство.– Київ, 1997. – № 2. – С. 23-30.
3. <http://100v.com.ua/uk/Mihaylo-Maksimovich-person> – Знамениті, цікаві, геніальні люди. Найцікавіше про них!

**Т. М. Москаленко,**  
учитель історії Богуславецького  
навчально-виховного комплексу  
«загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів –  
дошкільний навчальний заклад»  
імені М.О.Максимовича  
Золотоніської районної ради

## **НАШ ПЕРШИЙ КРАЄЗНАВЕЦЬ**

*Наукова розвідка присвячена внескові вченого-енциклопедиста Михайла Максимовича у розвиток української історії, зокрема, краєзнавства на Черкащині та Золотоніщині.*

Михайло Максимович – патріот національного відродження – відіграв визначну роль у науковому і суспільному житті українського народу. «Універсальний мислитель європейського масштабу», крім усього, – один із засновників краєзнавства в Україні, фундатор краєзнавства на Черкащині, зокрема на Золотоніщині [1, с.3]. Основоположник української історичної думки так пояснив свою роль у галузі історичної науки: «На полі, зжатому нашвидку істориками Малоросії, я збираю пропущені та зронені ними колоски й потроху передаю їх до загального відома» [2, с.2].

Як історик, М.Максимович найбільше уваги приділив вивченню історії Київської Русі. Він повів рішучу боротьбу проти норманської теорії – не варяги, а слов'яни відіграли вирішальну роль у створенні Руської держави. На слушне зауваження вченого, назва «Русь» походить не із Скандинавії, а від місцевих слов'янських племен, насамперед із Середньої Наддніпрянщини. Своїми працями він відтворює історію міжріччя Росії й Тясмину.

У статті «О мнимом запустении Украины в нашествие Батыево и населении ее новопришлым народом (лист до М.Погодіна) вчений спростовує вигадки про нібито запустіння України в результаті розгрому її Батієвими ордами. «Города и села были разоряемы татарами и вновь строились, люди разбегались и вновь сходились в свои города и села: такая тревожная жизнь была долею многострадальной Украины на несколько веков...» [2, с.53]. Як один із доказів цього, М.Максимович наводить той факт, що майже всі осаді «Києво-Переяславської землі», згадані в руських літописах, існують і сьогодні: Боровий – Боровиця, Дерновий – Дерновий-Деренковець, Желнин – Жовнин, Заруб – Зарубинці [1, с.3].

Михайло Максимович – перший дослідник історії Черкащини XIII – XVIII століть. Учений перший довів, що козацтво – це стан, а не плем'я. У статті «Исторические письма о козаках приднепровских» (лист до М.Юзефовича) він підкреслював, що козацтво розвинулося в Україні обох боків Дніпра як особливий стан малоросійського народу. Максимович наголошував на

особливій ролі Черкащини у виникненні козацтва. «Приднепровские города Черкасы и Канев, первоначальные рассадники козачества украинского, всегда принадлежали к Киевскому княжеству... Эти Киевские князья назначали в Черкасы своих наместников» [2, с.116]. Від цих черкаських намісників перебували у залежності тодішні наддніпрянські козаки. Вчений довів також, що у XVI ст. бояри все ще жили на наддніпрянській Україні й на самій Черкащині разом із козаками, не заважаючи розвитку й посиленню цього народного стану. Крім описів суспільного життя на Черкащині, у своїх працях Михайло Максимович дослідив і показав історико-географічне й адміністративно-політичне становище України за доби визвольної війни (1648-1654). У праці вченого «Огляд городових полків і сотень, що були на Україні з часів Богдана Хмельницького» подано детальні відомості, зокрема про Чигиринський, Черкаський, Канівський, Кропивнянський, Корсунський та Уманський полки.

До середини XIX ст. окремі любителі старовини на Золотоніщині займались краєзнавством, проте їхня робота не носила цілеспрямованого й достатньо наукового характеру. Першим, хто поклав початок краєзнавству в Золотоноші, як важливій галузі історичної науки, був наш земляк Михайло Максимович. Він збирав, критично переробляв, досліджував і аналізував літописи та інші джерела.

У 1848 році вчений опублікував дві важливі історичні праці – «Бубнівська сотня» та «Спогади про Золотоношу». Вони набули загальноросійського поширення і мають значну наукову цінність ще й на сьогодні. Показуючи в «Бубнівській сотні» причини появи козацтва, автор бачив їх у зовнішньому факторі – татарських нападах і пригніченні з боку Литви та Польщі [3, с.4].

У «Бубнівській сотні» Михайло Максимович подає багатий матеріал про лівобережну Канівщину та Золотоніщину. Своєю працею вчений започаткував географічне краєзнавство не лише на Черкащині, а й на Україні. «В пределах Золотоношского уезда Полтавской губернии находятся восемь старинных русских городов, которые, впрочем, уже не считаются городами: Жовнин, Буромка, Иркиев, Крапивна, Глемязов, Пищана, Домонтов и, наконец, так называемый Дубков» [2, с.258], - так розпочав історик Максимович своє дослідження «Бубнівська сотня». У цій праці вчений довів, що Дубков – це місто Бубнов. До 1782 року Бубнов рахувався містом, а потім сотенним містечком Переяславського полку. До Бубнівської сотні відносилися три села: Прохорівка, Сушки і Бубнівська Слобідка (вони є й сьогодні).

Максимович достеменно розповів історію Бубнівської сотні, описав життя і боротьбу дніпровського козацтва, славу «Тарасової ночі» під Переяславом, підкреслив роль Богдана Хмельницького у визволенні українських земель, зокрема, Середньої Наддніпрянщини, показав негативні наслідки гетьманських міжусобиць, Руїни, нашествия поляків, татар, турків та шведів. Краєзнавець Михайло Максимович пояснив у «Бубнівській сотні» назви міст і сіл. Ось деякі приклади. «Название Козарка ведется, без сомнения, издревле – от наших давних «наильников» хозар, которым выгодно было иметь свое становище у здешней пристани, против знатного города Родни, находившегося над устьем

Роси» [2, с.266]. «Название Ореховки основательно производят здесь от водяных, или рогатых, орехов, которые росли в ней во множестве, да и теперь попадаются изредка» [2, с.266]. Вчений описав особливості козацької України, наприклад, про те, що одна людина могла посісти і духовну, і світську посаду водночас. Наш земляк у своїй праці охарактеризував діяльність декількох особистостей краю: сотника Дениса Деркача, сотника Михайла Прохоровича, сотника Федора Василевича, сотника Івана Максимовича, пресвітера Даниїла Осиповського, героя російсько-французької війни Олександра Базилевича та видатного полководця війни 1812 року Дмитра Невіровського. Нагадав, що село Лемеші Київського полку Козелецької сотні було батьківщиною графів Олексія і Кирила Розумовських. Максимович професійно показав, що за кожним селом, кожним селищем, кожним містечком та містом – своя історія, свої здобутки та поразки, свої герої та антигерої – своя пам'ять, яку не можна забувати. «Свет истории, как лучи утреннего солнца, озаряет прежде всего вершины да крупные выпуклости народного бытия, а то, что у подошвы его, то остается надолго в тени и нередко вовсе исчезает из памяти людской. Но я люблю прохладу таких укромных уголков земли Русской; люблю расспросить смиренного, но забытого труженика Руси обо всей прошедшей жизни его, посмотреть на все, что от нее уцелело, и помянуть с ним нашу родную старину...» [2, с.259].

Саме «Бубнівська сотня» містить докладний опис роду Михайла Максимовича по батьківській лінії – від Максима Печерського до сотника Івана Максимовича. Є також цінні відомості з історії Золотоношського повіту та міста Золотоноша. «В последний год гетманщины, то есть 1764 года, открылся Золотоношский повет, к которому стала принадлежать Бубновская сотня по гражданским и земским делам, не переставая принадлежать к Переяславскому полку по делам войсковым и уголовным... В 1782 году в числе одиннадцати уездов новооткрытого тогда Киевского наместничества учредился уезд Золотоношский. Золотоноша окончательно утвердилась в достоинстве города, а бывший город Бубнов остался на степени простого местечка... При выборе членов для Золотоношского уездного суда Переяславский комиссар Максимович выбран был в судьи» [2, с.299].

Максимович подає історичний огляд церков Бубнівської сотні – духовний заповіт її нащадкам: Преображенська – в Бубнові, Микольська – в Бубнівській Слобідці, Михайлівська – в Сушках, Ільїнська та Успенська – в Прохорівці.

«Золотоноша кругом хороша» - говорить местная пословица; и я не раз повторял ее, въезжая в Золотоношу по дороге Лубенской, с левой стороны реки, называемой тоже Золотоношкою. Оттуда этот смиренный город представляется как небольшой укромный остров, красиво обогнутый рекою и речною лукою, и обставленный вокруг предместьями [4, с.32]. Так Михайло Максимович розпочав свої «Спогади про Золотоношу». Вчений підкреслює, що Золотоноша була скромним, не пишним, не дуже відомим містечком, про неї не говорилося у давніх літописах. Припускає, що історична популярність Золотоноші починається не раніше, ніж у першій половині XVII ст. Максимович описує легенду походження назви «Золотоноша»: «Местное предание говорит, что

Золотоноша в то время была укрепленным замком князя Вишневецкого и сборным местом всех его Украинских доходов; что подать сюда приносима была всегда золотою монетою, и отсюда отправляема была водою на правую сторону Днепра в прибережный город Мошну: оттого-де и название «Золотоноша» [4, с.32]. Повідомляє про Герб Золотоноші: «золотой крест с сиянием в багряном поле» [4, с.33].

У «Спогадах про Золотоношу» Максимович спробував показати зростання магнатського землеволодіння та кріпосницької залежності сільського й міського люду. Володіння Я.Вишневецького простягалися переважно між Супієм та Сулою, проходили по цій полосі України через всю Полтавську губернію, захоплювали й Засульську полосу, з Хоролом і Полтавою включно, вклинювалися ще й у Чернігівську губернію майже до Конотопа. Власник Золотоноші князь Я.Вишневецький мав 56 міст та сіл і близько 170 тисяч крб. сріблом прибутку, крім панщини. Отже, однією з причин боротьби українського народу проти шляхетської Польщі і проти феодального панства загалом Максимович вважав соціальний, панщинно-кріпосницький гніт.

Серед передмість Золотоноші вчений виділяє Хоботу, Верзлівку та Струнківці, що отримали назву від імені свого першого поселенця, запорізького козака Струнки. Максимович відмічає, що на другій стороні річки, при виїзді з міста, знаходиться велике передмістя Троєщина, за назвою тутешньої Троїцької церкви. Ця здавна відома церква була востаннє відбудована 1784 року. А наліво від Троєщини – заселені урочища Шепелівське, Редькове і Зозулівка, що отримали назви від своїх перших поселенців – козаків: Шепеля, Редька і Зозулі.

Опису саме Зозулівки Михайло Максимович приділив найбільшу увагу. Невипадково, бо у цьому передмісті Золотоноші розміщувався Благовіщенський жіночий монастир, де здобував початкову освіту майбутній вчений-енциклопедист.

З «Автобіографії» довідуємось: «Я родился 1804 года, 3 сентября, на той прекрасной полосе украинских степей, которая на восток от Днепра простирается от города Золотоноши, через Згарь и Крапивну до текущей «серебряными струями» Суле. Моя родина – в Згарском хуторе Тимковщине, в дому бабки моей Анны Савичны Тимковской... Пятый год жизни моей прошел в Тимковщине. Оттуда я отдан был в Благовещенский женский монастырь, бывший в Золотоноше, в котором училась грамоте и мать моя, и все дяди мои Тимковские. Там у черницы Варсонофии, сестры генерала Голенки, прошел я Граматику, Часловец и Псалтырь» [5, с.388-389].

Після навчання у монастирській школі Максимович не був у Золотоноші майже 30 років. Він знову відвідав місто лише у 40-х роках ХІХ ст., за михайлогірської доби свого життя. Упродовж свого перебування на Михайловій горі неподалік с.Прохорівка (1841–1872 рр.) Михайло Олександрович часто відвідував Золотоношу як повітовий центр у службових та особистих справах. Брав участь у громадському, зокрема, освітньому та земському житті Золотоніського повіту. Про це вчений згадує у «Спогадах про Золотоношу»: «И не забуду никогда того впечатления, с каким увидел я вновь священный для меня Благовещенский двор. Все, знакомое мне в детские годы,

воскресло в моей памяти, но многого уже не было перед моими глазами. Зеленели по-прежнему клены и липы, ведущие от колокольни к церкви, и вправо от них стояла еще огромная верба, нависшая над колодезем... Но от тех шелковиц, которые рядом шли к церкви от ворот экономских, остались только засохшие пни, а вместо многих келий – видны были одни бугры...» [4, с.34]. Топографічні відомості про Благовіщенський монастир, подані вченим у спогадах про Золотоношу, мають неабияке значення для відтворення розташування самого монастиря та його частин. Цінні матеріали про Золотоношу можна знайти і в багатьох інших творах вченого. Отже, Михайло Максимович був першим краєзнавцем в Золотоноші. Його праці – багате джерело знань про наш край.

У своїх листах до друзів Михайло Максимович з великою любов'ю говорить про свою малу батьківщину, як от: «Моя родима Каліфорнія, Золотоноша» [6, с.73], «рідна Золотоноша» [6, с.96]. «Найкраща сторона мого буття від народження й до старості, – згадував вчений, – це Тимківщина».

Михайло Максимович – це людина масштабами світосприйняття, інтересів, почуттів, гранями таланту подібна до титанів доби Відродження; як українець – споріднений духом з великими предтечами, цілеспрямований, могутньої волі, наснажений незрадливим патріотизмом, чим відрізнялися Ярослав Мудрий і Володимир Мономах, митрополит Іларіон і літописець Нестор, І.Вишенський і Г.Сковорода, Т.Шевченко і П.Куліш [7, с.90]. А історична школа Михайла Максимовича народила таких істориків, як В.Антонович, М.Драгоманов, О.Лазаревський, Д.Багалій, М.Грушевський.

### ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Пономаренко М. Фундатор краєзнавства на Черкащині // Златокрай. – 1995. – Червень. – С. 3-5.
2. Максимович М. У пошуках омріяної України: Вибрані українознавчі твори / Упор. і вст. ст. В.Короткого. – К.: Либідь, 2003. – 360 с.; іл. («Пам'ятки історичної думки України»).
3. Пономаренко М. Перший наш краєзнавець // Прапор Леніна. – 1960. – Жовтень. – С. 4.
4. Дробний І., Кононенко О. На світанковій землі Михайла Максимовича. Черкаси: «ІнтролігаТОР», 2014. – 624 с.
5. Максимович М. Автобіографія // М.О.Максимович. Київ'явился градомъ великимъ... – К.: Либідь, 1994. – 448 с.
6. Максимович М. Листи / Упор. і вст. ст. В.Короткого. – К.: Либідь, 2004. – 312 с.; іл. («Пам'ятки історичної думки України»).
7. Бойко Н. М.О.Максимович: «Не покину, – поки згину, – мою Україну». – Сміла: ДВПІ «Тясмин», 2001. – 176 с.

**О. В. Передерій,**  
учитель історії Чорнобаївської  
загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2  
Чорнобаївської районної ради

## **«УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ» ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ МАКСИМОВИЧА**

*Стаття присвячена видатному вченому-енциклопедисту. У ній розглядаються досягнення дослідника в галузі історії, розкривається новаторство вченого. Особлива увага приділяється краєзнавчим дослідженням. У статті констатується вагомий внесок вченого в дослідження історії України.*

Михайло Олександрович Максимович – визначний вчений, природознавець, фольклорист, етнограф, історик, археолог, мовознавець, громадський діяч, педагог і просвітитель, один із родоначальників боротьби за культурний розвиток українського народу. Почесний член 21 організації, товариства й навчального закладу, а також Московського, Петербурзького, Київського та Одеського університетів. Перший ректор Київського університету.

Особливе місце в науковій діяльності М. Максимовича займала історія. Свій шлях до неї він розпочав з дослідження фольклору, продовжив у критиці джерел та літератури з малоросійської старовини, а замикало коло становлення М. Максимовича як історика видання історико-літературного альманаху «Киевлянин», який започаткував систематичне вивчення історичних питань.

Як самодостатній вчений він керується у своїх дослідженнях документами, матеріалами архівів, літописами, народною творчістю і намагається бути незалежним від влади та політичної ситуації. У праці «Звідки походить руська земля за наказанням Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими» (1837) М. Максимович виступив проти загальноприйнятої норманської теорії походження Русі. Вчений переконливо довів, що засновниками Київської Русі були саме слов'янські племена, які боролися за незалежність своєї землі від іноземних загарбників. Михайло Олександрович створив свою систему українського історичного процесу:

- розселення слов'ян в Європі та утворення племен ( до Р.Х. – 862);
- епоха Київської держави (862 – 1240);
- епоха татарської влади (1240 – 1320);
- епоха литовської влади (1320 – 1569);
- епоха польської влади (1569 – 1654);
- епоха поділу України на східну і західну (1654 – 1764);

– епоха від ліквідації Малоросійської колегії до створення Малоросійської губернії (1764 – 1797).

Для М. Максимовича як дослідника були характерні спроби розширити коло джерел за рахунок пам'яток звичаєвого права, етнографічного та статистичного матеріалу.

Важливе місце в історичній спадщині вченого належить козацтву. Одним із перших він показав справжнє значення Визвольної війни українського народу. М. Максимович виступав проти дворянського погляду на історію українського козацтва. Вчений стверджував, що козаки сформувалися з народних мас в результаті соціальних процесів, а не з волі польського короля, який організував їх для захисту кордонів від набігів татар. Історично відомими, за його думкою, козаки стали після 1471 року, часу перетворення Київського князівства на воєводство й розвитку його під керівництвом Євстафія Дашкевича – старости черкаського та канівського (1508-1536)рр. У «Сказанні про Коліївщину» показав, що робила шляхта з українським народом, захищав козацтво від польських аристократів, які бачили в козаках бидло та розбійників.

Досліджуючи історичну минувшину М. Максимович не оминув своєю увагою і викопні джерела історії. Наслідком багатьох подорожей по Україні стали новаторські для того часу праці «Українські стріли стародавніх часів, що були зібрані понад Дніпром біля Михайлової гори», «Про предмети давнини, що були передані автором у музей Московського археологічного товариства», «Археологічні записки про Київ та його околиці», що започаткували українську археологічну науку.

Учений відіграв важливу роль у формуванні наукових засад історико-краєзнавчого вивчення місцевостей України, заклав фундамент для становлення українського краєзнавства. Він створив новий напрям наукової діяльності – комплексне вивчення регіонів, започаткував такі напрямки як києвознавство, волинознавство, середньодніпрознавство. [1, с.2] Його можна назвати першим істориком стародавнього Києва. Цій темі було присвячено двадцять п'ять статей. Дослідник уперше показав роль Петра Могили в будівництві української культури, розповів про історію створення багатьох київських пам'яток, зокрема Іоанівської, Воздвиженської, Трьохсвятительської церков, Хрещатика, Золотих воріт, міських валів, узвозів. Він поклав початок науково-критичному підходу до висвітлення історії Києва, глибоко виваженому і правдивому відображенню науково обґрунтованої історії рідного краю і України в цілому. Максимович фактично вперше звернув увагу на регіон Канева – Черкас – Чигирин, який протягом довгого часу перебував в самому епіцентрі всіх визначних подій Середнього Подніпров'я, виокремив його важливе геополітичне становище [2].

Для закладення основ української регіоналістики важливе значення мали праці «Огляд городових полків і сотень, що були з часів Богдана Хмельницького» та «Бубнівська сотня» (1849) [3, с.654-834]. Дані праці доводили не тільки право українського народу на власну історію, а й обумовленість історичної долі окремих частин України особливостями їх



географічного становища, зовнішньополітичними обставинами, складом населення.

Треба зазначити, що М. Максимович був патріотом свого краю, гаряче любив свою «малу батьківщину», часто ходив по навколишніх селах і хуторах, до найдрібніших деталей вивчав територію Бубнівської сотні і в геологічному, і в археологічному, і в суто історичному, і в етнографічному відношеннях. Тобто ця місцевість вивчалась ним комплексно і є зразком регіонального, краєзнавчого дослідження. Михайлова Гора, де вчений написав більшість своїх праць слугувала базою для вивчення краю. З особливою любов'ю досліджував Золотоношчину – місце де він народився, де пройшли його молоді роки і де пізніше пройшла половина його життя. Золотоноші він присвятив окрему працю в якій висвітлив історію та пам'ятки міста і його околиць, зробив екскурс в історію краю [4, с.123-145]. Саме на Золотоношчині він зібрав значну кількість народних пісень, майже половина з яких увійшла в його збірку «Малороссийские песни» (1827). Також пісні із Золотоношчини увійшли і до інших його збірок пісень. У працях М.Максимовича своє відображення знайшла і історія Полтавщини [5, с.113-122].

Максимович один із перших спробував розробити методологію вивчення історії міст і сіл України. Вчений намагався описувати міста і села:

- 1 – в хронологічній послідовності,
- 2 - у зв'язку з відомими історичними явищами,
- 3 – в плані районування їх за зонами.

Аналізуючи внесок М.Максимовича в розвиток української історії не можна не звернути увагу на його літературно-художню творчість, переважну частину якої становлять переклади українською мовою «Слова о полку Ігоревім» (1857). Переклавши твір на українську мову, показав її сучасникам як пам'ятку власне української мови. Інтерес до цього твору не полишав Максимовича протягом тридцяти шести років [5, с.276-283]. Йому було присвячено сім наукових праць. Наслідком такої кропіткої роботи над дослідженням твору став висновок про те, що українська мова цілком самостійна, зародилася у найдавніші часи і самі українці є автохтонним населенням від Дунаю до Дону. Такими сміливими і небезпечними на той час науковими висновками Максимович вселяв у сучасників-українців почуття гордості за свій народ.

Дослідники наукової спадщини М. Максимовича називають його «українським Ломоносовим» [6], людиною «універсальних інтересів», яка прожила інтенсивне, багатогранне життя. Внесок М. Максимовича в російську та українську науку – величезний. Саме завдяки йому Київ уже до середини ХІХ століття перетворився на один із найбільших центрів науки.

М. Максимович, як людина енциклопедичних знань та широких інтересів, головне завдання ученого історика і археолога вбачав у поширенні знань серед народних мас, у вихованні поваги до рідної історії та культури. Як педагог і просвітитель був одним із родоначальників боротьби за культурний розвиток українського народу. Він не ставив за мету створення цілісної історії України, а досліджував її регіональну специфіку, епізоди, окремі періоди, персоналії. Для його праць характерні критично-раціоналістичні та ідеалістичні

засади наукового мислення. Він є автором міфологеми щодо становлення української нації, яка має під собою певне підґрунтя. Високо цінував науковий доробок М. Максимовича М.С. Грушевський, називав його «творцем української історичної ідеології» [6]. Він приєднався до висловлювання М. Драгоманова, який назвав М.Максимовича «цілою вченою історико-філологічною установою» [6].

Спадщина М.О. Максимовича і наш час цікавить дослідників різних напрямів та профілів: істориків і журналістів, філософів і педагогів, філологів і психологів та багатьох інших представників інтелігенції.

## ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бойко Н.І. Михайло Максимович – навіки з рідним краєм. – Черкаси, 2004. –248 с.
2. Морозов А.Г. Михайло Максимович – основоположник новітніх напрямків в українській історичній науці. Збірник праць. Другі Максимовичівські читання. – Джерело доступу: <http://kulk.ck.ua/files/zbirnuk-5.pdf>
3. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн.1: Навч. посібник. / За ред. О.В.Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – 624с.
4. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ.: В-во «Наукова думка», 2009. – 790 с.
5. Там само.
6. Тельвак В. Наукова спадщина Михайла Максимовича в історіографічній творчості Михайла Грушевського. – Джерело доступу: [http://shron.chtyvo.org.ua/Telvak\\_Viktoriiia/Naukova\\_spadschyna\\_Mykhaila\\_Maksymovycha\\_v\\_istoriohrafichnii\\_tvorchosti\\_Mykhaila\\_Hrushevskoho.pdf](http://shron.chtyvo.org.ua/Telvak_Viktoriiia/Naukova_spadschyna_Mykhaila_Maksymovycha_v_istoriohrafichnii_tvorchosti_Mykhaila_Hrushevskoho.pdf)

**М. Г. Шевченко,**  
учитель світової літератури  
Михайлівської загальноосвітньої школи  
I-III ступенів Кам'янської районної ради

## У КОЖНОГО ВЛАСНА ДОЛЯ...

*У статті мова йде про науково-педагогічну спадщину геніального вченого Михайла Олександровича Максимовича у різних сферах життя, його особливий внесок у вивчення історії України та актуальність творчої спадщини сьогодні.*

Сьогодні, на початку ХХІ століття, яке характеризує суспільство як постіндустріальне, в якому здійснюється інформатизація всіх галузей науки і освіти, як ніколи, гостро стоїть проблема осмислення та пізнання світу, створення нової освітньої філософії, яка відкриє таємниці людської душі, її життєвий потенціал. Але це неможливо зробити, не переосмисливши наукові надбання, багатьох наших співвітчизників, які здійснили неоціненний вклад у світову наукову думку. Одним із них є відомий український учений, філолог, філософ, історик, етнограф, природознавець, поет із старшинського роду на Полтавщині, перекладач і педагог – М. О. Максимович. Він був справжнім геніальним вченим-енциклопедистом, який працював у різних сферах науки - від ботаніки до історії.

Дослідники наукової спадщини М. О. Максимовича, якому волею долі випало здійснити перший засів у наукову та освітню ниву Київського університету, іменують його «українським Ломоносовим», особистістю «універсальних інтересів», яка прожила інтенсивне, різностороннє життя, була високо оцінена в Європі, залишилася в народній пам'яті «нащадком козацького роду», патріотом, який підніс українську науку на рівень найкращих світових досягнень.

Свою наукову діяльність Михайло Олександрович розпочав із природознавчих наук, його наукові монографії в цій царині («О системах растительного царства», «Основания ботаники») не тільки відповідали рівню тогочасної науки, а й прокладали для неї нові методологічні шляхи.

У 1833 р. М. Максимович здобуває ступінь доктора біологічних наук та отримує звання професора, стає завідувачем кафедри ботаніки Московського університету. Наступного року виходить його збірник «Украинские народные песни». Як мовознавець, Михайло Олександрович опублікував ряд статей про класифікацію слов'янських мов, був творцем етимологічного правопису «максимовичівка».

Навесні 1834 року М. Максимовича приїздить до Києва, де працює спочатку професором, а згодом стає першим ректором щойно створеного Київського університету. Цієї високої посади він, українець, нащадок козацького роду, який не мав впливових благодійників, удостоївся коли йому виповнилося лише 30 років. Мабуть, це було зумовлено його високим авторитетом як ученого, адже на той час праці видатного ученого були відомі далеко за межами Москви і Петербурга, а за його підручниками навчалися студенти цілого ряду країн. В 1835 р. через хворобу Михайло Олександрович залишає посаду ректора, проте залишається професором. Він займається вивченням української та російської історії, вивчає та аналізує «Слово про Ігорів похід», і, здійснивши переклад російською мовою, публікує його. Потім він працює над виданням історичного альманаху «Киевлянин». 1843 року оприлюднює наукову працю «О Петре Конашевиче-Сагайдачном». До 1845 року займається викладацькою діяльністю у Київському університеті, працює в археографічній комісії, де вперше знайомиться з Т. Шевченком. У нього були великі творчі плани удосконалення освіти в Україні. Він прагнув розширити можливості отримувати освіту всіма прошарками населення, кріпосних селян

навчати за державні кошти, відмінити тілесні покарання, залучити до викладацької діяльності в університеті М.Гоголя, Т.Шевченка, М.Костомарова, мав намір скласти український словник, впорядкувати українську енциклопедію, опублікувати нове зібрання українських пісень, мріяв про організацію видавничої справи та налагодження випуску журналів у Києві. Надзвичайно важливим Максимович вважав будь-яке сприяння різносторонньому розвитку всіх галузей української науки. Але, не витримавши тиску реакційних сил та зважаючи на стан здоров'я, вийшов у відставку. Неодноразово робив спроби повернутися до викладацької діяльності, але міністерство освіти Росії, побоюючись його прихильності до всього українського, не давало йому можливості займатися науково-академічною діяльністю.

Враховуючи нинішню ситуацію, слід відзначити, що особливо актуальними сьогодні є його праці, присвячені історії України. Ще Михайло Грушевський, аналізуючи творчу спадщину М. О. Максимовича, писав: «Його найбільшим подвигом, як і подвигом передреволюційного українознавства взагалі, було виявлення народної основи української історії, її тяглості і неперервності, укріплення на сім ґрунті того переконання, що український народ – це дійсний будівничий великого тисячолітнього діла української історії і одвічний господар української землі, политої його потом і кров'ю» [3, с. 3].

М. О. Максимович – один із перших дослідників історії України. Як історик, він був прихильником панівної тоді ідеї романтизму та народності, обстоював теорію державно-правового зв'язку між княжим і козацько-гетьманським періодом історії України, довів, що твердження М.Погодіна про «великоруське» населення Київщини за княжої доби є безпідставним. Максимович заперечив норманську теорію походження Русі-України, розвінчав погодінську теорію, згідно з якою Україна — це тільки Південь Росії, її «окраїна». Йому належать праці з історії Київської держави, козаччини, Гетьманщини, гайдамацького руху («Исторические письма о казаках приднепровских», «О Лаврской Могилянской школе», «Вести о гайдамаках» і інші), які були надзвичайно важливими для розвитку української історичної науки. Він видав по три книжки альманахів «Денница» та «Киевлянин», дві – альманаху «Украинец». Саме цими альманахами було започатковано українську журналістику.

Максимович не був членом українських гуртків, зокрема й Кирило-Мефодіївського братства, він був лише їхнім ідейним наставником. У 1843 р. Михайло Олександрович став редактором «Памятников словесности и народного просвещения», членом київського «Комитета для изыскания древностей». З 1829 до 1847 рр. він - активний учасник багатьох науково-дослідних товариств: «Московского общества любителей российской словесности» (1833), «Временной комиссии для разбора древних актов» (1843) та ін.

Видатний український учений свято шанував старовину, розумів її значення для освіти народу, був досвідченим бібліографом «стародавніх книг». Він вважав, що книгодрукування та поширення книжок – це невід'ємна

складова процвітання культури. Михайло Олександрович, інтенсивно працюючи в архівах та бібліотеках, зібрав рідкісні відомості з історії міст і сіл України, які й до нашого часу не втратили наукової цінності. Джерелознавець В. О. Замлинський відзначав, що «Максимович перший намагався визначити походження слова «Україна», зазначивши в статті «Откуда идет русская земля», що перші згадки датовані 1187 р. і спочатку воно означало «Київську область», а потім поширилося на всю територію, де осідав український народ» [3, с. 28].

У період з 1845–1857 р. М. О. Максимович дуже плідно працював. За цей час він підготував понад сорок праць. Майже 36 років він присвятив вивченню «Слова про Ігорів похід», написавши про цю пам'ятку сім праць, які є важливими і сьогодні. В українській літературі він першим здійснив переклад «Слова» на українську мову, показавши сучасникам цей твір як історичну пам'ятку власне українського народу та бажаючи повернути Україні її старе добро. Вчений-етнограф вважав, що «Слово про Ігорів похід» має неоціненне значення для дослідження історії Київської Русі.

Особливе місце у своїх дослідженнях на історичну тематику Михайло Олександрович приділив темі українського козацтва і визвольної боротьби українського народу проти панської Польщі. Треба відзначити, що багато проблем, як і в той час, так і сьогодні, вимагають глибокого дослідження. У своїх працях він критикував концепцію у поглядах на історію українського козацтва як норманістів, які говорили про племінне походження козацтва, так і представників скептичної школи, які вважали козацтво народом тюркського походження. Вчений доводив, що козацтво розвинулось «як особливий стан малоросійського народу серед інших станів, тобто, духовенства, шляхетства, міщанства і поспільства».[3, с.28] Також вчений-етнограф виступав на захист козацтва і від польських аристократів, які бачили в запорозькому лицарстві холопство, бидло та розбійників. Разом з тим, у своїх дослідженнях, зокрема у «Сказании о Колиивщине», Максимович показав масові застосування утисків шляхти до українського народу. Це було перше правдиве слово про одну з найдраматичніших сторінок в історії України. Але за життя вченого це дослідження не вийшло, тому що було заборонене цензурою.

Надзвичайно оригінальною і цікавою є праця Максимовича «Дни и месяци украинского селянина», яка є результатом багаторічного вивчення ним життя і побуту українського селянства протягом календарного року. Ця монографія і на сьогоднішній день має велике пізнавальне значення.

Великою заслугою ученого є встановлення історичної правди про Богдана Хмельницького, який, на його думку, був високоосвіченою людиною, великим політиком і полководцем, видатним державним діячем та гідним сином українського народу. В журналі «Основа» Максимович надрукував «Письма о Богдане Хмельницком» .

Внесок Максимовича в українську науку багатогранний і величезний. Завдяки Михайлу Олександровичу, Київ уже до середини ХІХ ст. став одним із найбільших наукових центрів. Від Михайла Максимовича веде той ланцюжок науково-творчої наступності, який у 1918 р. зумовив створення в Києві

Української академії наук, яку очолив учений світового масштабу В. Вернадський.

Михайло Олександрович був першим дослідником історії стародавнього Києва. У цьому плані він опублікував цілу серію цінних розвідок, історичних документів, стародавніх легенд, в яких уперше показав роль Петра Могили в будівництві української культури, познайомив читачів з історією створення багатьох київських пам'яток. Палкий патріот України, Максимович захищав рідну культуру від нападок імперських науковців. У своїх листах до князя Вяземського він рішуче виступав проти русифікації української культури, ігнорування української мови як мови великого самобутнього народу. Він стверджував, що українська мова виникла ще в часи Київської Русі, раніше, ніж російська. Своєю діяльністю Максимович заохотив багатьох викладачів університету до збирання та дослідження української старовини, і вони розпочали серйозну роботу, яка була спрямована на вивчення археології та історії України. Як наслідок незліченних подорожей Україною, було створення новаторських для того часу праць «Украинские стрелы древних времен, собранные вдоль Днепра у Михайловой горы», «Археологические записки о Киеве и его окрестности», що започаткували українську археологічну науку.

М. Максимович, як людина енциклопедичних знань та широких інтересів, головне завдання ученого історика й археолога вбачав не у вільному збиранні скарбів для поповнення музеїв чи приватних колекцій можновладців, а в поширенні знань серед народних мас, у вихованні поваги до рідної історії та культури.

Михайло Максимович – гідний син українського народу, видатний учений. Його заслугу перед українською наукою неможливо переоцінити, вона дійсно велика і значуща, про це дуже влучно зазначив Драгоманов, назвавши Максимовича «цілим історико-філологічним факультетом». [4, с.240] Своїми науковими дослідженнями, величезним авторитетом він прокладав дорогу для розвитку української науки і саме тому він заслуговує на визнання і повагу нащадків.

І хоча він і не систематизував та не узагальнив свої надбання з української історії, та, впевнено ставши на шлях творення національної концепції історії України, він зробив значний внесок у її розвиток. Праці Максимовича залишаються актуальними і сьогодні, адже в їх основу покладено українські переконання, любов до народу й бажання служити йому своєю науковою роботою.

«Споминайте ж мене хоч мислями, споминайте мене хоч устами, споминайте мене добрими словами...» (М. Максимович) [4].

Останні слова М.О.Максимовича сприймаються як заклик до нащадків. Проте протягом тривалого часу багата творча спадщина М.Максимовича була малодоступною для українського читача. Але зараз все змінилося, прийшов інший час. Інтерес сучасної наукової громади до творчої спадщини Михайла Олександровича Максимовича зростає, традиції, ним започатковані, відновлюються в наукових пошуках його нащадків, які працюють в ім'я світлого майбутнього незалежної України.

## ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Дем'янчук Г.С. Українське краєзнавство: сторінки історії / Г.С.Дем'янчук, Б. Г. Дем'янчук, А. Г.Дем'янчук. – Київ, Просвіта, 2006. – 294 с.
2. Довідник з історії України : А – Я : навчальний посібник для середніх загальноосвітніх навчальних закладів / Упоряд. І.З. Підкова, Р.М. Шуст . – 2-е вид., доп. – Київ : Генеза, 2001. – 1135 с.
3. Енциклопедія українознавства [Текст] / Наук.Тов-во ім. Шевченка; Гол.Ред. В. Кубійович; Худож.оф. О. Коваль. – Київ : Глобус, 1996. – Т.3. – 395с.
4. Максимович М. О. «Києвъ явился градомъ великимъ...: Вибрані українознавчі твори» / Упоряд. В.О. Замлинський. – Київ: Либідь, 1994. – 448 с.

**С. П. Шпильова,**  
учитель української мови та літератури  
Смілянської загальноосвітньої школи  
I-III ступенів №7 Смілянської міської ради

## МАКСИМОВИЧЕВА УКРАЇНКА

*У нарисі подаються уривки із історико-краєзнавчих праць вченого, які дають змогу пізнати багатогранність і проникливість обдаровання професора Михайла Максимовича. Сам він був свідомий певної фрагментарності, невивершеності своїх розвідок, про що зізнався у кореспонденції Миколі Костомарову.*

*Мені б хотілося прислужитися краєзнавству і прояснити деякі місцевості і події.*

**Михайло Максимович**

Подібно як Тарас Шевченко закликав читати історичну правду, не минаючи ні титли, ні коми, так і Михайло Максимович ретельно вишукував подробиці з джерел, щоб відтворити якомога точніший образ минулого. Звертаючись до М. Погодіна, він зазначав: «Пишу мої критичні зауваження власне для тебе як для історика, а через те не стану часом входити в такі історичні подробиці, котрі більшості читачів могли би здатися зайвими і дріб'язковими...» В іншому місці не менш широко зізнається, що дослідникові незрідка доводиться «аки пчолі, збирати... пергу несмачну, щоби з неї зсувати воскову свічу на поминання покійникам батьківщини моєї». У подібних висловлюваннях сучасному читачеві треба брати до уваги скромність та само

вимогливість ученого. Сучасні видання переконують: наукова спадщина Максимовича не безнадійно вкрилася архівним пилом, вона нині здатна переконувати й виховувати, цікавити й захоплювати. У цілому сучасні дослідження мають шанси на читацький успіх. Адже подають захопливий світ української минувшини, героїчні та епічні сторінки нашої історії, а також відкриває для сучасника постать найзаслуженіших діячів українства ХІХ ст. – першого ректора Київського університету, патріота, ученого і поета, професора Михайла Максимовича.

### **О Красногорском монастырь**

По окрестностям Золотоноши есть не мало безмолвных памятников старины незапамятной. Я разумею те городища и разнovidныя могилы, какими усеяны везде Украинскія степи. Но мы тепер пройдемo мимо этихъ загадочныхъ насыпей, надъ которыми потрудились неведомые намъ обитатели Украины. Мы становимся на одному холму, который еще прежде ихъ образовала природа – волнами реки Золотоношки, когда они гуляли выше своихъ нынешнихъ береговъ. Это такъ называемая Красная-горка на острову, въ четырехъ верстахъ выше города.

Заросшій лесомъ и недоступный въ разливъ реки, Красногорскій островъ представлялъ собою место весьма способное для молитвеннаго отшельничества; и въ начале 17-го века стала известна здесь небольшая пустынь или скиток, какихъ встарину было не мало по всей Малоросси. Предане говоритъ, что у первыхъ Красногорскихъ пустынно-жителей и плетневая церков во имя св. Георга. Но вскоре сбылись надъ ними слова пророка: «разбогатеютъ красная пустыни и радостю холми припояшутся».

Въ 70-хъ годахъ Золотоношскій Вуйка Сербинъ устроилъ тамъ монастыр Красногорскій, въ который принята была и братія Заднепровскаго Виноградскаго монастыря (основаного Богданом Хмельницкимъ надъ рекой Ирдынью), когда его постигла Чигиринская руина 1678, но вскоре Виноградская братія отделилась опять и перешла во-свояси. Въ 1687 году Переяславскій полковникъ Думитрашко-Райче, красногрскій мужскій монастыр обстроил вновь, и он существовалъ здесь еще сто летъ, подъ именемъ Золотоношскаго Спаскаго.

Памятникомъ его остается донине прекраснейшая каменная церков о трехъ верхахъ, сооруженная 1767 года Иркутскимъ епископомъ Софронемъ Тунальскимъ, постриженцемъ здешнимъ.

Въ 1787 году этотъ монастыр упраздненъ; а на его место переведенъ из Кіева, въ 1970 году, монастырь Богословскій, этотъ монастырь основанъ темъ просвещеннымъ и добродетельнымъ мужем, котрого Кіевляне называли «вторымъ Іоанномъ Милостивымъ». То былъ Іоаннъ Матвеевичъ Борецкій, въ монашестве Іовъ. Въ начале 17-го века, воротаясь въ Кевъ изо Львова, где былъ учителем Братской школы, женился он на дочери Кіевскаго гражданина, и былъ священникомъ Воскресенской церкви на Подоле. Въ 1616 году, съ согласія своей жены, он постригся въ монахи, и сталъ игуменомъ Михайловскаго-



Золотоверхаго монастыря; а въ 1620 году, при возстановлени православной Кіевской митрополи, посвященъ въ митрополиты. Такъ какъ Софійскій монастырь въ ту пору былъ занятъ уніатами, то митрополитъ Іовъ оставался въ Михайловскомъ монастыре, где онъ обновилъ древню Михайловскую церковь, и построилъ новую во имя своего прежняго ангела Іоанна Богослава. При этой церкви, Іовъ Борецкій и бывшая супруга его - учредили, въ 1621 году, Махайловскій девичій монастырь, где Борецкая и была первою игуменьею. Въ 1688 году, по просьбе игуменьи, положено было этотъ монастырь перевести къ церкви Трехсвятительской; однако он оставался еще на прежнемъ месте до 1712 года; а въ этомъ году переведенъ на Подоль, въ соседство орданскаго женскаго монастыря. Тамъ и находился он до 1790 года, подъ именемъ Кево-Богословскаго. Съ той поры донныне сущесвуеть он на Золотоношской Красной-горке, называясь Красногорскимъ Богословскимъ монастыремъ; а въ простонародье зовется он – Горками.

### **Воспомяне о стародавнемъ монастыре Каневскомъ**

Зевсе продолжатели Несторовой летописи въ 12-мъ веке, упомяна не редко о городе Каневе, не оставили безизвестнымъ и въ отношени церковному. У них находимо два сведеня: перове, что въ 1144 году 9-го юня, была заложена церковь «Канневская святого Георга, великимъ княземъ Всеволодомъ Ольговичемъ; другое, что въ 1154 году, когда у Кевлянъ не стало князя, они послали «епископа Демьяна Каневскаго» звать на княженіе къ нимъ Ізяслава Давидовича. Тоже самое повторено и въ летописи Суздальской или Лаврентьевской.

Весьма вероятно, что упоминаемый здесь епископъ – одно лицо съ теми Юрьевскимъ епископомъ Демьяномъ, который въ 1147 году находился въ Кіеве, при поставленіи въ митрополиты Клима Смолятича соборомъ Русскихъ епископовъ. И если онъ здесь не обмовкою названъ Каневскимъ, вместо Юрьевскаго, то мы въ праве полагать, что въ средине, 12-го века, Юрьевская епископия находилась въ городе Каневе, при церкви св. Георгія. Припомнимъ, что въ 1150 году, корда Юрій Владиміровичъ впервые сель на великокняжескомъ столе Кевскомъ, он посадилъ своего сына Глеба – въ Каневе, конечно потому, что этотъ надднепровскій городъ былъ тогда важнейшимъ для Всего Поросья, более безопаснымъ отъ Половцевъ, чемъ находившійся на р. Роси городъ Юрьевъ, который въ 1095 году, обложенный на все л то Половцами, совсемъ покинуть былъ своими жителями; и великій князь Святополкъ велелъ срубить новый городъ на Витичевомъ холму и тамъ поселилъ Юрьевцевъ съ ихъ епископомъ Мариномъ; а сожженный Половцами Юрьевъ возобновилъ уже въ 1103 году.

У жителей Канева ведется издавна такое мненіе, что нынешняя соборная церковь св. Успенія, при которой былъ некогда православный монастырь, занятый впоследствіи базилианами, есть та самая церковь, что заложена была Всеволодомъ Ольговичемъ. Мненіе правдоподобное, но требующее проверки археологической. Базилиане въ своихъ «визитахъ каноническихъ» писали, чти эта церковь была сожжена и розорена татарами въ 1630 году и съ той поры, въ

продолженіе 180 лета, стояла неоправленою, безъ крыши; но они ошибались, относя къ 1630 году то событіе, которое произошло въ 1678, вследъ за разоренемъ Чигирина. Вотъ современное свидѣтельство изъ летописи – Самовидца, писаной козакомъ западно-украинскимъ: «заразъ тогожь часу, отступивши отъ нашего войска, часть войска турецкаго и татарь, пошовши зъ Яненкомъ подъ Каневъ, и Каневъ достали и зрубили людей, и Каневъ спалили и монастыр, где у церкви мурованой много люду подушили огнемъ турки».

Таковъ былъ конецъ того Каневкаго Успенскаго монастыря, который еще въ половине семнадцатаго века называли «монастыремъ стародавнимъ». Но его историческая жизнь донныне покрыта туманомъ, неведенія, и еще не открылось ничего ни о его начале, ни о состояи его въ шестнадцатомъ веке. Только изъ Малороссійскаго летописания видно, что въ 1587 году козаки перевезли въ Каневскій монастыр и здесь похоронили тело знаменитого рицаря своего Ивана Подковы, казненнаго во Львовѣ 12-го юня, по повелено. Короля Баторя; что въ этомъ же монастыре постригся и окончилъ свою жизнь сподвижникъ и другъ Подковы, гетманъ Шахъ. Народно-украинская дума о Самоилъ Кушк хоронить здесь и этого Запорожскаго вождя. Это показываетъ намъ, что Каневскій монастыр былъ въ особенномъ уваженіи у козаковъ того времени[...]. Усердіе козаковъ къ монастырю Каневскому виражалось и темъ, что они наделили его своимъ имуществомъ, какъ свидѣтельствуетъ о томъ старейшій изъ дошедшихъ къ намъ монастырскихъ актовъ 17-го века [...]. [1, с.176-180].

Так склалось, що ім'я Максимовича нечасто згадувалося або губилося в тіні інших імен; незрідка також у творчій спадщині закидали різного роду гріхи – від поверхності до буржуазного лібералізму. Нині годилося б усвідомити величезну роль професора Михайла Максимовича у пробудженні національної самосвідомості українців. Сформувавшись як романтик за світоглядом та переконаннями, Максимович відмовився від блискучої наукової кар'єри, яка заманювала його у Москві, повернувся в рідну Україну, якій сповна віддав свій талант і самовіддану працю. Важко переоцінити також його вплив на свідомість тогочасної культурної еліти Російської імперії, що відбився у спілкуванні з Олександром Пушкіним, Кіндратом Рилєєвим, Миколою Гоголем, Олександром Герценом, Адамом Міцкевичем, Миколою Остроградським, Михайлом Погодіним та ін. Це, між іншим, значною мірою зумовило інтерес згаданих особистостей, і не тільки їх, до України, її фольклору, мистецтва, історії, прихильне ставлення до культури українців. Михайло Максимович належав до тих діячів, які, не претендуючи на місце в ряду класиків, усе-таки дуже багато важать для цілого культурного процесу своєї епохи.

## ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Н. Михайло Максимович – навіки з рідним краєм. – Черкаси: Видавець О.Ю. Вовчок, 2004. – 248 с.
2. Михайло Максимович. У пошуках омріяної України: Вибрані українознавчі твори. – Київ : Либідь, 2003. – 360 с.

Видання підготовлено до друку та віддруковано  
редакційно-видавничим відділом ЧОІПОПП  
Зам. № 1422 Тираж 100 пр.  
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1